

Architecture
and town planning
Quarterly

Kwartalnik architektury
i urbanistyki

Architecture
and town planning
Quarterly
Kwartalnik architektury
i urbanistyki

3/2022
tom XVI
ISSN 2345-6789
ISSN 0030-9855

Aleksandra Lewicka, *Plan ochrony parku kulturowego jako narzędzie przeciwdziałające współczesnym zniekształceniom zabytkowego krajobrazu kulturowego na przykładzie zespołu opactwa w Henrykowie*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 2022, z. 3, s. 38-57

Aleksandra Lewicka, *The Cultural park conservation plan as a tool to counteract contemporary deformation of the historic cultural landscape based on the example of the Henryków Abbey complex*, “Architecture and Town Planning Quarterly”, 2022, no. 3, pp. 38-68 [English version pp. 58-68]

DOI: 10.17388/WUT.2025.0030.ARCH

Plan ochrony parku kulturowego jako narzędzie przeciwdziałające współczesnym zniekształceniom zabytkowego krajobrazu kulturowego na przykładzie zespołu opactwa w Henrykowie

Aleksandra Lewicka, mgr inż. arch.
Wydział Architektury
Politechnika Warszawska

Aleksandra Lewicka, M.Sc. Arch.
Faculty of Architecture
Warsaw University of Technology

Streszczenie

Założenie cysterskie w Henrykowie stanowi niezwykle cenny pod względem kulturowym przykład zintegrowania wybitnych cech architektonicznych, urbanistycznych i przyrodniczych. Zespół klasztorny z kompleksem ogrodów, folwarkiem, osadą, cysterskimi elementami inżynierii wodnej, parkiem krajobrazowym świadczy o świetności tego miejsca w przeszłości. Po 1945 roku zespół podupadł, przez dekady był zaniedbywany i degradowany. W roku 2020 Rada Miejska w Ziębicach podjęła uchwałę w sprawie utworzenia parku kulturowego o nazwie Park Kulturowy Opactwo Cystersów w Henrykowie. Utworzono go z intencją m.in. wzmocnienia walorów kulturowych miejsca i ochrony jego autentyzmu. Autorka artykułu była członkiem interdyscyplinarnego zespołu badawczego, który w 2019 roku przeprowadził kompleksowe badania analityczno-diagnostyczne nad krajobrazem henrykowskim mające na celu rozpoznanie wartości kulturowych zespołu, określenie celów utworzenia parku kulturowego i sporządzenie planu ochrony.

Słowa kluczowe

Henryków | krajobraz kulturowy | park kulturowy | opactwo cysterskie | zespół architektoniczno-urbanistyczny

1. Wstęp

O niezwykłości powstałego w średniowieczu i rozbudowanego w okresie baroku zespołu opactwa cystersów w Henrykowie decydują jego liczne walory historyczne i krajobrazowe oraz wysoki poziom artystyczny i architektoniczny założenia. Szczególnie unikatową cechą jest harmonijne połączenie architektury kompleksu opactwa z zielenią komponowaną – ogrodami i parkiem krajobrazowym. Niestety, okres powojennej, socjalistycznej gospodarki, który cechował się brakiem troski o zabytkowe obiekty budowlane i przyrodnicze zespołu, doprowadził do zdegradowania jego przestrzennych wartości kulturowych. Obecnie peryferyjna lokalizacja

Henrykowa – a może bardziej brak rozeznania, a zatem i wdrożenia strategii kompleksowego zagospodarowania zespołu, która utrwałaby nadzwyczajny potencjał kulturowy miejsca – skutkuje deformacjami i dewastacją krajobrazu kulturowego.

Uchwała Rady Miejskiej w Ziębicach z roku z 2020 roku¹, na mocy której powołany został do istnienia Park Kulturowy Opactwo Cystersów w Henrykowie oraz sformułowane zostały zapisy planu ochrony, stanowi pierwszy, w pełni merytoryczny i świadomy złożoności problemów miejsca, krok ku reaktywacji jego minionej świetności². Praktyczne oszacowanie realnej efektywności zakazów i ograniczeń określonych w planie ochrony wymaga długookresowej perspektywy, natomiast na etapie sporządzania planu ochrony można podjąć próbę polemiki na temat komplementarności treści zapisów planu ochrony i realnych potrzeb analizowanego obszaru, co jest celem niniejszego artykułu.

Zapisy planu ochrony sporządził w roku 2019 interdyscyplinarny zespół specjalistów, którego członkiem była autorka³. Sformułowanie zapisów planu ochrony parku kulturowego poprzedził wieloetapowy proces analiz wykonanych w celu zbadania kluczowego zagadnienia: Co stanowi największą wartość zespołu henrykowskiego? Gdzie – i w jakim stopniu – można dopuścić współczesność? Co może zostać przekształcone i czy zabiegi te będą korzystne? Co musi zostać zachowane, po wcześniejszych zabiegach konserwacji i restauracji? Które z istniejących, spontanicznie zaistniałych nawarstwień dziejowych i przekształceń, można uznać za wartościowe i godne zostawienia czy nawet kontynuacji, a które należałoby odwrócić, i czy jest to w ogóle możliwe?

2. Stan badań

Pojęcie krajobrazu kulturowego w 2 poł. XX wieku stało się tematem licznych rozważań wybitnych architektów, konserwatorów zabytków, urbanistów. Do kanonu literatury przedmiotu z tego obszaru zaliczyć można studia dotyczące krajobrazu kulturowego i jego ochrony profesora Janusza Bogdanowskiego, Michała Witwickiego, Andrzeja Tomaszewskiego, Kazimierza Wejcherta, Edmunda Małachowicza i innych

¹ Uchwała nr 197/VIII/2020 Rady Miejskiej w Ziębicach, z dnia 25 czerwca 2020 r. w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Opactwo Cystersów w Henrykowie.

² Główne cele, jakie park kulturowy w Henrykowie ma realizować: ochrona obiektów zabytkowych, historycznego krajobrazu i otwarcie widokowych oraz rewaloryzacja historycznych układów przestrzennych; harmonijne uzupełnianie historycznego układu urbanistycznego; ekspozycja dziedzictwa kulturowego; koordynacja działań związanych z pozyskiwaniem funduszy na prace remontowe zabytkowych obiektów i rewaloryzację parku krajobrazowego, np. poprzez wyznaczenie jednostki zarządzającej i koordynującej działaniami; koordynacja działań marketingowych związanych z promocją Henrykowa; aktywne zarządzanie zabytkowym zasobem, m.in. kontrola i przeciwdziałanie szkodliwym działaniom: *Cele i zagrożenia utworzenia Parku Kulturowego w Henrykowie*, w: *Park Kulturowy. Opactwo Cystersów w Henrykowie. Plan ochrony*, red. M. Górski, Warszawa-Wrocław-Henryków 2020, s. 125.

³ Będąc współautorką zapisów sformułowanych w planie ochrony Henrykowa, autorka indywidualnie opracowała waloryzację konserwatorską obszaru historycznego Henrykowa, w tym: identyfikację i wyodrębnienie historycznych obszarów struktury funkcjonalno-przestrzennej zespołu, analizę terenu pod kątem zidentyfikowania elementów krajobrazu kulturowego, analizę ekspozycji (wskazanie osi kompozycji, ciągów widokowych, punktów, otwarcie widokowych), ocenę współczesnych przekształceń oraz wskazanie obszarów i obiektów wymagających działań interwencyjnych i obszarów kluczowych, predysponowanych do szczegółowych analiz i studiów, ocenę wartości zabytkowych z określeniem walorów kulturowych i krajobrazowych, z wyszczególnieniem najwartościowszych obszarów ochrony.

znakomitych praktyków i badaczy⁴. Jednak już wcześniej, bo na początku XX wieku konserwator i teoretyk, Stanisław Tomkiewicz mówił: „Okazało się, że niedobrze jest dzielić zabytki na ważniejsze i mniej ważne [...], a spokojnie patrzeć, jak banalizuje się skazane na zagładę tło i środowisko”⁵. Propagował on już wówczas koncepcję kompleksowego, obszarowego podejścia do ochrony zabytków. Tradycyjnie stosowane pojęcie zabytku zostało rozszerzone do pojęcia „środowiska”, które z czasem doczekało się rozwinięcia w pojęcie „środowiska kulturowego”⁶. W efekcie ewolucji doktryny i praktyki konserwatorskiej historyczny krajobraz kulturowy stał się przedmiotem ochrony, zdefiniowanym przez ustawodawcę i uznanym jako zabytek⁷.

Ustawa z 2003 określiła krajobraz kulturowy jako przestrzeń historycznie ukształtowaną o dwoistej strukturze: kulturowej i przyrodniczej⁸, i ta charakterystyka, tj. ukształtowanie przez elementy antropogeniczne i przyrodnicze, odróżniała ją od pozostałych typów zabytków nieruchomych⁹. Tzw. ustawa krajobrazowa w 2015 roku zredefiniowała pojęcie krajobrazu kulturowego, dodając sformułowanie „przestrzeń postrzegana przez ludzi”, wzorując się na Europejskiej Konwencji Krajobrazowej¹⁰. Krajobraz kulturowy cechuje pewnego rodzaju „pamięć”, czyli ukształtowanie przestrzeni historycznej z nawarstwieniami elementów cywilizacyjnych i przyrodniczych, pochodzących z różnych, czasem odległych od siebie okresów. Ideę tę oddaje koncepcja palimpsestu¹¹. Nawarstwienia, o których mowa, mogą mieć pozytywne i negatywne oddziaływanie przestrzenne, decydując o tym, że krajobraz jest *harmonijny*, *dysharmonijny* lub *zdegradowany*¹².

⁴ Niektóre z ważniejszych publikacji autorów: J. Bogdanowski, *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Kraków 1976; J. Bogdanowski, M. Łuczyńska-Bruzda, Z. Novak, *Architektura krajobrazu*, Warszawa–Kraków 1979; J. Bogdanowski, *Metoda jednostek i wnętrz architektoniczno-krajobrazowych*, (JARK – WAK) w *studiach i projektowaniu*, Kraków 1990; J. Bogdanowski, *Kulturowy krajobraz zabytkowy i problemy jego ochrony*, „Ochrona Zabytków”, 1998, nr 1, s. 4–13; E. Małachowicz, *Ochrona środowiska kulturowego*, tom I i II, Wrocław 1982; E. Małachowicz, *Konserwacja i rewaloryzacja architektury w środowisku kulturowym*, Wrocław 2007; A. Tomaszewski, *Ku nowej filozofii dziedzictwa*, Kraków 2012; K. Wejchert, *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Warszawa 1984; M. Witwicki, *Strefy ochrony konserwatorskiej: cechy obszarów chronionych, wyznaczenie granic ochrony, podstawowe wytyczne konserwatorskie*, „Ochrona Zabytków”, 1985, nr 38/3–4 (150–151), s. 151–156; M. Witwicki, K. Pawłowski, *Problemy oceny wartości zabytkowej historycznych zespołów miejskich*, „Ochrona Zabytków”, 1968, nr 21/4 (83), s. 3–12.

⁵ S. Tomkiewicz, *Piękno miast i ich ochrona*, Kraków 1911.

⁶ A. Kadłuczka, *Ochrona dziedzictwa architektury i urbanistyki. Doktryny, teoria, praktyka*, Kraków 2018, s. 8; J. Krawczyk, *Nazwać, żeby ocalić. Klasycy myśli konserwatorskiej wobec relikwów przeszłości. Biblioteka myśli konserwatorskiej*, T.1., Toruń 2020, s. 120.

⁷ R. Marcinek, Z. Myczkowski, A. Siwek, *Ocena skuteczności ochrony krajobrazu w parkach kulturowych w Polsce*, „Wiadomości Konserwatorskie”, 2021, nr 66, s. 106, doi: 10.48234/WK66PARKS

⁸ (...), „postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka”: Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003 nr 162, poz. 1568), art. 3, pkt. 14.

⁹ L. Klupsz, *Krajobraz kulturowy jako kategoria zabytków i jego specyfika*, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego”, 2016, nr 2, s. 48, doi: 10.24358/ODK_2016_02_04

¹⁰ Art. 1a Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, Florencja, 20 października 2000 r., Dz.U. 2006 r. Nr 14, poz. 98.

¹¹ A. Corboz, *Le territoire comme palimpseste*, „Diogenes”, 1983, nr 121, s. 14–35.

¹² Janusz Bogdanowski wyróżnił trzy podstawowe typy krajobrazu, będące wynikiem oddziaływania czynników przyrodniczych i antropogenicznych: pierwotny, naturalny i kulturowy. Krajobraz kulturowy rozróżnił na podtypy: harmonijny, dysharmonijny, zdegradowany: J. Bogdanowski, *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Kraków 1976, s. 19–23.

Współcześnie głównych przyczyn deformacji krajobrazu kulturowego upatruje się w gwałtownym rozwoju miast, infrastruktury i form zagospodarowania terenu związanych z turystyką i rekreacją, intensyfikacją produkcji rolnej czy, z drugiej strony, w zmniejszeniu intensywności wykorzystania terenów lub wyłączeniu ich z użytkowania, zwłaszcza obszarów peryferyjnych, obciążonych problemami społecznymi¹³.

Wraz z uchwaleniem Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadzono do polskiego ustawodawstwa instytucję parku kulturowego, będącego w intencji ustawodawcy formą ochrony krajobrazu kulturowego przed zdegradowaniem¹⁴. Zadaniem parku kulturowego jest obszarowe chronienie zabytków nieruchomych, które wraz z ich otoczeniem przedstawiają wartość urbanistyczną, historyczną i kulturową. To odróżnia je od innych form ochrony zabytków, skupiających się na indywidualnych obiektach zabytkowych¹⁵.

3. Metody badawcze

Prace badawcze, poprzedzające sporządzenie oceny współczesnych przekształceń krajobrazu kulturowego Henrykowa i zapisów planu ochrony parku kulturowego, miały miejsce w 2019 r. i stanowiły wieloetapowy proces (il. 1). Na wstępie przeprowadzono kwerendę archiwalną, analizując materiały bibliograficzne, kartograficzne i ikonograficzne oraz studia historyczno-badawcze osady. Wykorzystano opracowania z Archiwów Wojewódzkiego urzędu Ochrony Zabytków we Wrocławiu, w delegaturze wałbrzyskiej oraz Narodowym Instytucie Dziedzictwa. Kwerenda pozwoliła na sporządzenie kalendarium oraz charakterystyki historycznego układu przestrzennego wraz z identyfikacją wyodrębniających się obszarów struktury funkcjonalno-przestrzennej założenia. Oceniona została spójność kompozycyjna elementów krajobrazu kulturowego. W każdym z obszarów, na podstawie kart ewidencyjnych obiektów i opracowań studialno-historycznych, zidentyfikowano obiekty zabytkowe, z datowaniem ich powstania.

Kolejny etap stanowiły badania terenowe – inwentaryzacja przestrzenna i dokumentacja fotograficzna.

Na bazie dokumentów źródłowych i analiz terenowych przeprowadzono prace porównawcze i opracowano charakterystykę stanu istniejącego, w tym ocenę zachowania historycznych cech przestrzennych i architektonicznych oraz zieleni historycznej. Oceniono stopień zachowania i czytelność pierwotnych struktur architektonicznych i przestrzennych w krajobrazie, w tym wewnątrz architektoniczno-krajobrazowych, układów wodnych, kompozycji parkowych, pozostałości systemu cysterskich urządzeń inżynierskich. Dokonano delimitacji granic parku kulturowego.

¹³ E. Raszeja et al., *Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego w zintegrowanym planowaniu rozwoju*, Poznań 2022, s. 109–112.

¹⁴ W obecnym prawodawstwie parki kulturowe stanowią jedyną (oprócz uznania za pomnik historii) formę ochrony zabytków o charakterze obszarowym: P. Dobosz, *Ewoluuujące prawne formy ochrony zabytków*, w: *Prawo ochrony zabytków*, red. K. Zeidler, Warszawa-Gdańsk 2014, s. 231.

¹⁵ J. Tomczak, *Park kulturowy w systemie ochrony zabytków w Polsce*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury”, 2019, z. 4 (36), s. 41.

1. Proces badawczy poprzedzający sporządzenie zapisów planu ochrony parku kulturowego w Henrykowie, oprac. autorka

1. The research process preceding the drafting of the Henryków Cultural Park Conservation Plan, compiled by the author

Powyższe analizy umożliwiły sporządzenie oceny współczesnych przekształceń. W granicach Parku wyodrębniono najwartościowsze obszary i nadano im zróżnicowany rygor ochrony. Przeprowadzono bliższą i dalszą analizę widokową ekspozycji opactwa, wyznaczając główne osie kompozycyjne, ciągi, punkty i otwarcia widokowe. Wskazano obszary wymagające działań interwencyjnych i obszary kluczowe, predysponowane do szczegółowych analiz i studiów. Zwieńczeniem prac było sformułowanie zapisów planu ochrony powoływanego parku kulturowego.

4. Opis badań

W strukturze pocysterskiego zespołu klasztornego wyodrębniono dziewięć obszarów spoistych pod względem funkcjonalnym, kompozycyjnym i przestrzennym (il. 2). Wskazano elementy powstałe staraniem cystersów w wiekach XIII–XVIII, według zasad i tradycji kształtowania opactw tego zakonu, oraz elementy dodane w XIX w., z inicjatywy książęcych właścicieli Henrykowa, rozróżniając *okres cysterski* i późniejszy, *okres książęcy*.

Z okresu cysterskiego wyodrębniono kompleks opactwa z zespołem klasztorno-kościelnym z ogrodami, strefą rzemieślniczą, majdanem i zabudowaniami folwarcznymi, osadę klasztorną z pierzeją domów rzemieślników, Bramą Górną i rynkiem przed Bramą Dolną, zespół młyński, elementy związane z gospodarką wodną cystersów, tereny leśne i trakty cysterskie. Z okresu późniejszego – książęcego, wyodrębniono trzy jednostki: park krajobrazowy, obszar zabudowy miasta i zespół stacji kolejowej.

W efekcie przeprowadzenia *oceny zachowania historycznych cech urbanistycznych i architektonicznych* we współczesnym krajobrazie kulturowym Henrykowa, wskazano na obiekty i zespoły z okresu cysterskiego i książęcego oraz ich cechy architektoniczno-urbanistyczne wciąż czytelne w krajobrazie:

Okres cysterski

Kompleks opactwa cysterskiego

Zespół klasztorno-kościelny

Elementy zespołu klasztorno-kościelnego noszą cechy stylowe kolejnych wieków, na przestrzeni których następowały ich przekształcenia budowlane. Średniowieczne budynki kościoła i klasztoru, rozbudowane w okresie baroku, o zachowanych cechach romańskich prezbiterium i transeptu, z cechami gotyckimi kaplicy św. Krzyża i kaplicy Grobu Pańskiego, barokową kruchtą, wieżą o cechach gotyckich i barokowym hełmie, nowożytnymi budynkami klasztoru o średniowiecznym układzie wirydarzowym.

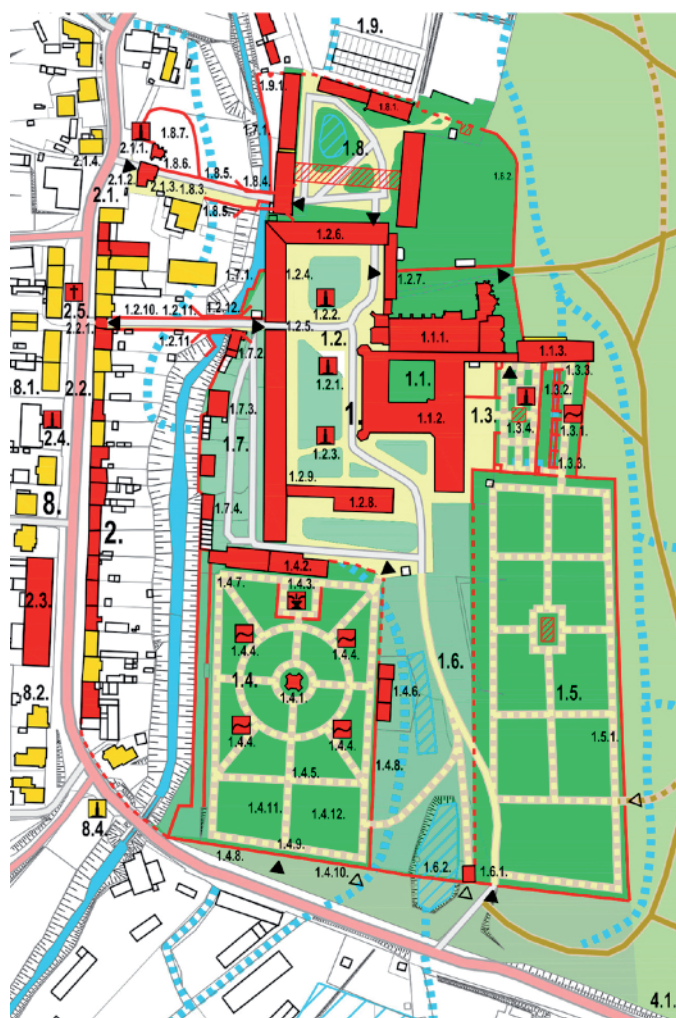
Wielki Dziedziniec

Wielki Dziedziniec, na planie prostokąta, z dominującą wieżą kościelną ma wyraźny charakter monumentalnego wnętrza. Od zachodu zamknięty jest zwartą, piętrową zabudową oficyn, z przejazdem bramnym od Bramy Górnej, od północy zabudowaniami stajni i mieszkań z przejazdem bramnym na dziedziniec folwarczny, od południa budynkiem browaru i szkoły Łacińskiej, od wschodu barokowymi elewacjami klasztoru, fasadą kościoła i dalej wozownią z przejazdem do wschodniej części zespołu. Wnętrze Dziedzica organizuje kolumnowa rzeźba św. Trójcy, wzorowana na wiedeńskiej kolumnie morowej, sadzawka z figurą św. Józefa i figurą św. Jana Nepomucena, zastępująca stojącą tam wcześniej kolumnę maryjną.

Ogrody klasztorne

Układ planistyczny i architektura:

- ogród konwentualny, o średniowiecznej tradycji miejsca, z pawilonami i alejkami, przekształcony w tarasowy Ogród Włoski; z zachowanymi kamiennymi elementami;

- ■ ■ granica opracowania
- granice administracyjne
- istniejące historyczny układ traktów z okresu cysterskiego
- nieistniejące historyczny układ traktów z okresu cysterskiego
- współczesny układ ulic
- istniejący układ alej z okresu cysterskiego
- nieistniejące aleje z okresu cysterskiego
- istniejący układ alei z okresu książęcego
- nieistniejący układ alei z okresu książęcego
- linia kolejowa
- istniejące ciek wodne z okresu cysterskiego
- nieistniejący układ wodny z okresu cysterskiego
- nieistniejące zbiorniki wodne z okresu cysterskiego
- układ zieleni komponowanej z okresu cysterskiego
- układ zieleni wtórnej, niekomponowanej
- układ zieleni komponowanej z okresu książęcego
- historyczna zabudowa z okresu cysterskiego
- nieistniejąca historyczna zabudowa z okresu cysterskiego
- historyczna zabudowa z okresu książęcego
- nawierzchnie utwardzone piesze
- istniejący przebieg murów z okresu cysterskiego
- nieistniejący przebieg murów z okresu cysterskiego
- historyczny układ szpalerów drzew wg mapy topograficznej Munsterberg arkusz numer 3137
- istniejące mosty z okresu cysterskiego
- istniejące mosty z okresu książęcego
- nieistniejące mosty z okresu książęcego
- istniejące przejazdy bramne
- nieistniejące przejazdy bramne
- pomniki z okresu cysterskiego
- pomniki z okresu książęcego
- fontanny z okresu cysterskiego
- sadzawki z okresu cysterskiego
- kaplice z okresu cysterskiego
- krzyże z okresu cysterskiego
- krzyże z okresu książęcego
- zabytek archeologiczny wpisany do rejestru
- stanowisko archeologiczne

2. Fragment charakterystyki historycznego układu przestrzennego. Wyróżniające się funkcjonalno-przestrzenne części historycznego założenia cysterskiego w Henrykowie. Opracowanie graficzne dla potrzeb sporządzenia planu ochrony PK Henryków 2019.

OKRES CYSTERSKI 1. Kompleks opactwa cysterskiego: 1.1. Zespół klasztorny z kościołem; 1.1.1. Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jana (1230–1270; wieża 1608; barokizacja 1681–1702); 1.1.2. Klasztor (ok. 1270–1577, 1682–1698); 1.1.3. Budynek nowicjatu i infirmerii (k. XVII w., 2 poł. XIX w.); 1.2. Wielki dziedziniec z szczytą bramną; 1.2.1. Kolumna Świętej Trójcy (1698); 1.2.2. Rzeźba św. Józefa ze źródłem – studnią (1696); 1.2.3. Figura św. Jana Nepomucena (1789); 1.2.4. Oficyna zachodnie (XVI–XVII w.); 1.2.5. Brama przejazdowa w oficynie zachodniej (XVI–XVII w.); 1.2.6. Oficyna północne – stajnie, mieszkania służby (XVII w.); 1.2.7. Wozownia (oficyna wsch.) (1 poł. XVIII w., XIX/XX w.); 1.2.8. Szkoła łacińska (1730); 1.2.9. Browar; 1.2.10. Droga od Bramy Górnej (pocz. XVIII w.); 1.2.11. Mury parawanowe przy drodze od Bramy Górnej (pocz. XVIII w.); 1.2.12. Most na Oławie (pocz. XVIII w.); 1.3. Ogród konwentualny (1684, przekształt. w XIX w. na styl włoski); 1.3.1. Sadzawka z kamienną oprawą (k. XIX w.); 1.3.2. Kanał (k. XVII w.); kamienna oprawa kanału (k. XIX w.); 1.3.3. Kamienne schody na tarasy (k. XIX w.); 1.3.4. Pawilon centralny (pocz. XVIII w.) [nie istn.]; 1.3.5. Trejaż (k. XIX w.); 1.3.6. Układ alei [nie istn.]; 1.4. Ogród Opata; 1.4.1. Pawilon ogrodowy (1702–1722, przykrycie blachą 1727); 1.4.2. Oranżeria (1727; ok. 1900); 1.4.3. Plac przed oranżerią z fontanną otoczony murkiem (1 poł. XVIII w.); 1.4.4. Sadzawki z personifikacjami czterech żywiołów (1 poł. XVIII w.); 1.4.5. Koncentryczny układ ścieżek (1 poł. XVIII w.) [nie istn.]; 1.4.6. Dom Ogrodnika (ok. 1730, 2 poł. XIX w.); 1.4.7. Taras widokowy (XVIII w.); 1.4.8. Ogrodzenie ogrodu, mur (ok. 1730); 1.4.9. Reprezentacyjna brama wjazdowa od południa (ok. 1730); 1.4.10. Gospodarcza brama wjazdowa od południa (ok. 1730); 1.4.11. Warzywniak (XIX w.); 1.4.12. Sad (XIX w.); 1.5. Ogród Braci; 1.5.1. Mur; 1.6. Droga dojazdowa (obniżony teren doliny Starej Oławki mocno przekształcony w XIX i XX w.); 1.6.1. Główna brama południowa – budynek bramny (pocz. XVIII w., 1990); 1.6.2. Staw Halderteich z murem arkadowym; 1.7. Strefa rzemieślnicza nad kanałem Oławki; 1.7.1. Ujęcie w mury koryto Oławki (3 ćw. XVI w.); 1.7.2. Więzienie (1 poł. XVIII w.); 1.7.3. Piekarnia klasztorna (1 poł. XVIII w.); 1.7.4. Apteka klasztorna (k. XVIII w.); 1.8. Dziedziniec folwarczny o tradycji średniowiecznej z dojazdem od str. Miasta; 1.8.1. Gotycki dom czeladzi (XVI w., przebud. 1588);

1.8.2. Mur ogrodzeniowy (poł. XVIII w.); 1.8.3. Droga od Bramy Dolnej na teren folwarku (k. XVII w.); 1.8.4. Most na drodze do Bramy Dolnej (k. XVII w.); 1.8.5. Mury parawanowe przy drodze do Bramy Dolnej (k. XVII w.); 1.8.6. Kościół św. Andrzeja (1316, przebud. 1616, 1846); 1.8.7. Cmentarz z ogrodzeniem (XIV w.); 1.9. Dziedziniec gospodarczy (XVIII w.); 1.9.1. Mur obronny z basztą (XV w.).

2. Osada klasztorna: 2.1. Plac przed z Bramą Dolną; 2.1.1. Zespół figury św. Nepomucena (1729, XVIII w.); 2.1.2. Budynek Bramy Dolnej (1680); 2.1.3. Szpital (poł. XVIII w.); 2.1.4. Karczma klasztorna [nie istn.]; 2.2. Pierwotnie parterowa zwarta pierzeja wschodnia (XVI–XVII w. przekształcona); 2.2.1. Brama Górna (1701) – budynek bramny; 2.3. Spichlerz (1723 – 1724); 2.4. Kolumna NMP (1 poł. XVIII w.); 2.5. Krzyż (1 poł. XVIII w.). 3. Młyn ze stawem piętrzącym wodę: 3.1. Dawny młyn Rankenmühle (ok. 1600; 1922); 3.2. Staw spiętrzający wodę [nie istn.]; 4. Dolina Oławy i Starej Oławki: 4.1. Grobla Książęca (XIII w.); 4.2. Święty Most (1779–1781); 4.3. Wielki (Książęcy) Staw hodowlany (XIII w., osuszony w 1830 r.) [nie istn.]; 4.4. Cysterskie stawy hodowlane (XIII w.); 4.5. Zabytek archeologii, osada (epoka kamienia); 4.6. Zabytek archeologii, obozowisko (epoka kamienia). 5. Tereny leśne: 5.1. Zwierzyniec; 5.2. Luparium, 1731 okoleń murem, zlikw. w 2 poł. XVIII w. – nadal jako zwierzyniec; 5.3. Stary Staw z groblą (osuszony 1 poł. XIX w.). 6. Trakty cysterskie: trakt w kierunku: 6.1. Lipy i Ziębic; 6.2. Nowego Dworu; 6.3. Starego Henrykowa; 6.3.1. Kaplica pamięci ofiar epidemii cholery na Śląsku w 1633 r. (XVII w.); 6.4. Muszkowice; 6.5. Brukalice; 6.6. Wadochowice.

OKRES KSIĄŻĘCY 7. Park krajobrazowy (założenie 1863–1871, Eduard Petzold); 7.1. Tumba księcia Wilhelma Weimarskiego (1923); 7.2. Krzyż przy tumbie książęcej (1923); 7.3. Bażantarnia z budynkami gospodarczymi [przed 1831]; 7.4. Most Piaskowy; 7.5. Zabytkowe mosty.

MIASTO XIX–XX w. 8.1. Architektura miasta k XIX w.; 8.2. Zabudowa willowa z pocz. XX w.; 8.3. Cmentarz; 8.4. Pomnik ku czci ofiar I wojny światowej. 9. Stacja kolejowa: 9.1. Budynki stacji (XX w.)

2. Excerpt from the description of the historic spatial layout. Distinctive functional and spatial parts of the historic Cistercian complex in Henryków. Graphic design for the drafting of the Henryków CP Conservation Plan 2019.

CISTERCIAN PERIOD 1. Cistercian abbey complex: 1.1. Monastery complex with church; 1.1.1. The parish church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary and St. John (1230–1270; tower 1608; Baroque renovation 1681–1702); 1.1.2. Monastery (ca. 1270–1577, 1682–1698); 1.1.3. Novitiate and infirmary building (ca. 17th century, 2nd half 19th century); 1.2. Grand courtyard with gate gorge; 1.2.1. Holy Trinity Column (1698); 1.2.2. Sculpture of St. Joseph with a spring-well (1696); 1.2.3. Statue of St. John of Nepomuk (1789); 1.2.4. Western outbuildings (16th–17th centuries); 1.2.5. Passage gate in the western outbuilding (16th–17th centuries); 1.2.6. Northern outbuildings – stables, servants' flats (17th century); 1.2.7. Coach house (eastern annex) (1st half of the 18th century, 19th/20th century); 1.2.8. Latin School (1730); 1.2.9. Brewery; 1.2.10. Road from the Upper Gate (orig. 18th century); 1.2.11. Screen walls along the road from the Upper Gate (early 18th century); 1.2.12. Bridge over the Oława (orig. 18th century); 1.3. Convent Garden (1684, converted to Italian style in the 19th century); 1.3.1. Pond with stone setting (ca. 19th century); 1.3.2. Canal (ca. 17th century); stone canal setting (ca. 19th century); 1.3.3. Stone steps to the terraces (ca. 19th century); 1.3.4. Central pavilion (orig. 18th century) [not existing]; 1.3.5. Trellis (ca. 19th century); 1.3.6. Alley layout [not existing]; 1.4. Abbot's Garden; 1.4.1. Garden pavilion (1702–1722, sheet metal covering 1727); 1.4.2. Orangery (1727; ca. 1900); 1.4.3. Square in front of the orangery with fountain surrounded by a wall (1st half of the 18th century); 1.4.4. Ponds with personifications of the four elements (1st half of the 18th century); 1.4.5. Concentric arrangement of paths (1st half of the 18th century) [not existing]; 1.4.6. Gardener's House (ca. 1730, 2nd half of the 19th century); 1.4.7. Viewing terrace (18th century); 1.4.8. Garden fence, brick wall (ca. 1730); 1.4.9. Representative entrance gate to the south (ca. 1730); 1.4.10. Business entrance gate to the south (ca. 1730); 1.4.11. Vegetable store (19th century); 1.4.12. Orchard (19th century); 1.5. Garden of the Brethren; 1.5.1. Wall; 1.6. Access road (lowered area of the Stara Oławka valley heavily transformed in the 19th and 20th centuries); 1.6.1. Main south gate – gateway building (early 18th century, 1990); 1.6.2. Halderteich pond with arcade wall; 1.7. Craft zone on the Oławka Canal; 1.7.1. The walled bed of the Oławka River (3rd quarter. 16th century); 1.7.2. Prison (1st half of the 18th century); 1.7.3. Monastery bakery (1st half of the 18th century); 1.7.4. Monastery pharmacy (ca. 18th century); 1.8. Farm courtyard in medieval tradition with access from the town side; 1.8.1. Gothic servants' house (16th century, reconstructed 1588); 1.8.2. Fence wall (mid 18th century); 1.8.3. The road from the Lower Gate to the manor site (ca. 17th century); 1.8.4. Bridge on the road to the Lower Gate (ca. 17th century); 1.8.5. Screen walls on the road to the Lower Gate (ca. 17th century); 1.8.6. St. St. Andrew's Church (1316, rebuilt 1616, 1846); 1.8.7. Cemetery with enclosure (14th century); 1.9. Farm courtyard (18th century); 1.9.1. Defensive wall with tower (15th century). 2. Monastery settlement: 2.1. Square in front with the Lower Gate; 2.1.1. The St. John of Nepomuk statue group (1729, 18th century); 2.1.2. Lower Gate Building (1680); 2.1.3. Hospital (mid 18th century); 2.1.4. Monastery inn [not exist.]; 2.2. Originally single-storey compact eastern frontage (16th–17th century, converted); 2.2.1. Upper Gate (1701) – gate building; 2.3. Granary (1723–1724); 2.4. Column of the Blessed Virgin Mary (1st half of the 18th century); 2.5. Cross (1st half of the 18th century). 3. Mill with damming pond: 3.1. Former Rankenmühle mill (ca. 1600; 1922); 3.2. Water damming pond [not exist.]; 4. Oława and Old Oława River Valley: 4.1. Duke's Dyke (13th century); 4.2. Holy Bridge (1779–1781); 4.3. Great (Duke's) Farm Pond (13th century, drained 1830) [not exist.]; 4.4. Cistercian farm ponds (13th century); 4.5. Archaeological monument, settlement (Stone Age); 4.6. Archaeological monument, encampment (Stone Age). 5. Woodland areas: 5.1. Hunting park; 5.2. Luparium, 1731 surrounded by a wall, suppressed. 2nd half. 18th century. – still as a hunting park; 5.3. Old Pond with a dyke (drained in the 1st half of the 19th century). 6. Cistercian tracts: tract towards: 6.1. Lipa and Ziębice; 6.2. Nowy Dwór; 6.3. Stary Henryków; 6.3.1. Memorial chapel to the victims of the 1633 cholera epidemic in Silesia (17th century); 6.4. Muskowice; 6.5. Brukalice; 6.6. Wadochowice.

DUCAL PERIOD 7. Landscape park (complex 1863–1871, Eduard Petzold); 7.1. Duke Wilhelm Weimar's tomb (1923); 7.2. Cross at the Duke's tomb (1923); 7.3. Pheasantry with farm buildings [before 1831]; 7.4. Sand Bridge; 7.5. Historic bridges.

TOWN 19TH–20TH century. 8.1. Architecture of the town ca. 19th century; 8.2. Early housing development, early 20th century; 8.3. Cemetery; 8.4. Memorial to the victims of World War I; 9. Train Station; 9.1. Station buildings (20th century)

- ogród opacki, z zachowanym centralnym pawilonem, oranżerią, kamiennymi basenikami, Domem Ogrodnika, murem okalającym, bramą reprezentacyjną i gospodarczą; układ alejek nie zachował się;
- ogród Braci, pierwotnie z układem alejek, pawilonem centralnym; obecnie z zachowanym nowożytnym murem okalającym.

Dziedzińce folwarczne

Podwórza folwarczne rozmieszczone na osi Wielkiego Dziedzińca stanowią zamknięty układ. Najstarszy – średniowieczny, w czworoboku zachowanej zabudowy, z gotyckim Domem Czeladzi i kuźnią, oraz kolejny, obecnie pozbawiony zabudowy, zorganizowany przebiegiem kanału; za podwórzami teren upraw, ograniczony zakolem Oławy.

Bramy i mosty doprowadzające na teren opactwa

Zorganizowany system bram i mostów wiodących na teren opactwa składa się, od strony traktu głównego, z wiodących dwóch bram, Górnej – na Wielki Dziedziniec i Dolnej – na majdan. Obie bramy prowadzą przez szyje bramne, strefę rzemieślniczą i mosty na umocnionym korycie Oławy; trzeci wjazd na teren opactwa, od południa, wiódł niegdyś od strony Wielkiego Stawu hodowlanego, przez Bramę Południową, tzw. Dom Rybaka obecnie zamurowaną. Elementy budowlane zachowały się.

Relikty murów średniowiecznych, baszta, mury nowożytne

Z elementów systemu obronnego zespołu klasztornego zachowały się relikty murów średniowiecznych z obwarowanym korytem Oławy, baszta i powiększony obwód murów nowożytnych; nie zachował się Wielki Staw i tereny leśne ze zwierzyńcem.

Osada klasztorna

Główny trakt osady

Pierwotne zabudowania osady zorganizowano wzdłuż traktu handlowego, obecnej ul. Henryka Brodatego, po jego wschodniej stronie, równoległe do kamiennego koryta Oławy. Zabudowania te charakteryzuje układ kalenicowy o ujednoliconej, jednokondygnacyjnej wysokości.

Główny trakt osady – pierzeja

Wschodnią pierzeję traktu stanowiła niegdyś zwarta, parterowa zabudowa domów rzemieślników, o cechach manierystycznych i układzie kalenicowym, z silną dominantą w postaci fantazyjnego hełmu Bramy Górnej. Z jednolitej pierzei zachowało się 6 domów o niezmiennionej kubaturze.

Rynek przed Bramą Dolną

Wnętrze rynku przed Bramą Dolną tworzyła niegdyś fasada gotyckiego kościoła św. Andrzeja, barokowa grupa figuralna św. Jana Nepomucena, budynek bramny i szpitalik. Zachowała się brama z budynkiem szpitala, kompozycja rzeźbiarską i cmentarz; front i większa część nawy kościoła została rozebrana w poł. XIX w.

Oława i jej dopływy

Lokacji zespołu, jak nakazywała reguła zakonu, dokonano w dolinie rzeki, wykorzystując jej liczne dopływy do zasilania stawów. Zachowały się częściowo relikty kompleksowego układu inżynierskich urządzeń wodnych: sklepionych kanałów

zaopatrujących klasztor w bieżącą wodę, odprowadzających nieczystości, pompy zasilające fontanny, sadzawki, przepusty. System ten, niegdyś spójny, obecnie jest częściowo zasypany, niedrożny.

Młyn klasztorny

Cystersi zlokalizowali młyn poza osadą, po zakończeniu prac irygacyjnych i przeniesieniu koryta Oławy. Młyn zasilono urządzoną młynówką i stawem piętrzącym wodę. Zachował się przebieg kanału.

Mosty, przeprawy

Zachował się system przepraw przez Oławę i jej dopływy, przepustów, kanałów, lecz nie jest on w pełni drożny. Kamienny Święty Most, wzniesiony w miejscu przerwania Wielkiej Grobli, zachował się w szczątkowej formie.

Wielka Grobla

Wielka Grobla pozwoliła urządzić cystersom na południu rozległy staw hodowlany, jej wierzchem biegnie obecnie główna droga dojazdowa do Henrykowa ze wschodu.

Tereny leśne

Ciągnące się na wschód od opactwa tereny zwierzyńca dostarczały dziczyznę, ale też pełniły funkcje obronne. Na terenie tym cystersi utworzyli groblę, obsadzając ją dębami zachowanymi do dziś i oparli o nią, nieistniejący już, Stary Staw.

Trakty cysterskie

Trakty łączące opactwo z sąsiadującymi wioskami klasztornymi – Starym Henrykowem, Wadochowicami, Krzelkowem oraz wieże kościelne pozostają wciąż widocznymi elementami w krajobrazie.

Okres książęcy (po 1810 r.)

Obszar parku krajobrazowego

Park krajobrazowy projektu Eduarda Petzolda, nie poddawany bieżącej pielęgnacji, częściowo tylko zachował komponowane otwarcia, kulisy, przebiegi ścieżek.

Zachodnia strona głównego traktu osady

Zabudowa mieszkalna z przełomu XIX i XX wieku zachodniej strony traktu zachowała się prawie całkowicie, jak również enklawa zabudowy willowej na odcinku południowym; ocalało także zasilane wodą źródlaną kąpielisko.

Na podstawie analiz i badań terenowych określono charakterystykę zniekształceń i zdegradowań przestrzeni zabytkowego krajobrazu Henrykowa, wskazując zarówno na konkretne obszary i elementy, jak i na tendencje zagrożeń. Zaliczono do nich:

1. Nadmierną koncentrację nośników reklamowych i niekontrolowane działania reklamowe

Obszary:

- Strefy wjazdowe na historyczny teren osady: wjazd południowy, przed murem i dwiema bramami Ogrodu Opata, niegdyś przestrzeń reprezentacyjna, obecnie parkingowa, ze wzmożoną liczbą nośników reklamowych, o rażącej, pozbawionej spójności wizualnej, formie; naprzeciwko elewacje obiektów

przetwórczych, z informacjami o treści handlowej, stwarzające wrażenie wjazdu w strefę przemysłową; wjazd północny, ze skumulowaną wielkopowierzchniową reklamą w witrynach lokali usługowych i sklepów, w szczytach frontowych elewacji; wjazd przez budynek Bramy Górnej na teren klasztoru, niegdyś reprezentacyjny, obecnie nośnik informacji turystycznej;

- Teren opactwa z niespójną formą graficzną informacji historycznych i formą nośników tablic informacyjnych.

2. Dysharmonizujące elementy budowlane

2.1. Zużyta technicznie nawierzchnia, o nieadekwatnej, przypadkowej formie, zacierającej komunikat o przeznaczeniu terenu – zróżnicowaniu na strefę pieszą, pieszo-jezdną i jezdnię.

Obszary:

- główny trakt osady;
- dawny reprezentacyjny Rynek przed Bramą Dolną, obecnie wylany asfaltem, funkcjonujący jako kieszeń ul. Henryka Brodatego i parking;
- Wielki Dziedziniec;
- historyczne ogrody klasztorne;
- dziedzińce gospodarcze folwarku;
- park krajobrazowy, z częściowo bądź całkowicie zatartym pierwotnym przebiegiem ścieżek.

2.2. Przekształcenia i rozbiórki po 1945 roku tzw. przedogródków, z kutym ogrodzeniem, na podmurówkach, unieczytelniające ich pierwotną ideę.

Obszar: wzdłuż zachodniej pierzei ul. Henryka Brodatego.

2.3. Współczesna forma i materiał stolarki okien, drzwi, bram, oraz współczesny materiał budowlany okładzin elewacyjnych, w tym kontrastująca kolorystyka elewacji

Obszar: pierzeja wschodnia i zachodnia ul. Henryka Brodatego.

2.4. Wtórne przeróbki budowlane, nadbudowy, częściowe rozbudowy historycznych obiektów, najczęściej przekształcenia z XX w.

3. Dysharmonizujące elementy zieleni

3.1. Nieuporządkowana, spontaniczna zieleń o przypadkowej formie i wielorodności gatunkowej.

Obszar: wzdłuż pierzei głównego traktu; w przestrzeniach przedogródków.

3.2. Zieleń inwazyjna unieczytelniająca formy architektoniczne.

Obszar: umocniony kanał Oławy z rozrastającą się sukcesywnie zielenią, rozsadzającą obliczowanie.

3.3. Zieleń spontaniczna, obecnie zabytkowa, przejmująca rolę dominant, również zlokalizowana zbyt blisko murów, ingerująca w posadowienie zabytkowych budynków.

Obszary:

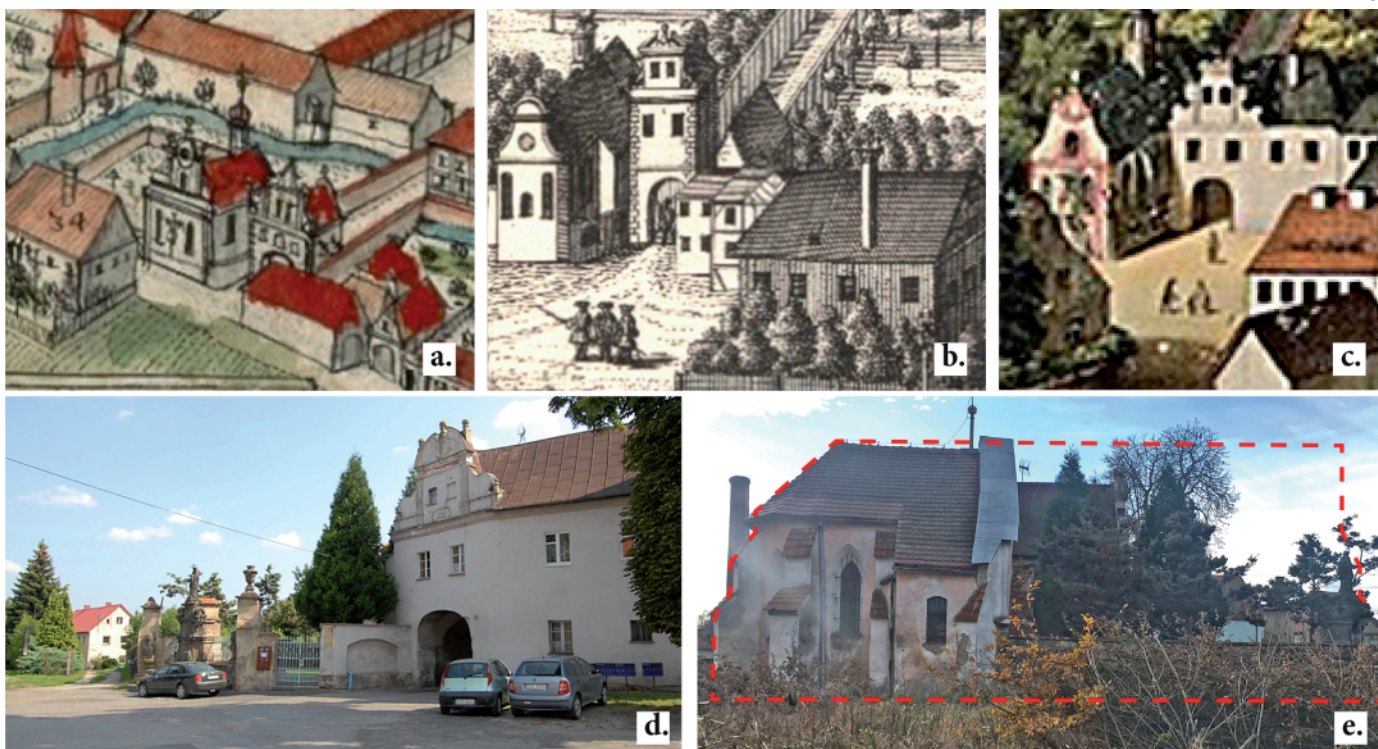
- Wielki Dziedziniec z zabytkowymi klonami pospolitymi, pretendującymi do miana pomnika przyrody;
- strefa rzemieślnicza z zabytkowymi wiązami szypułkowymi;
- dawny ryneček przed Bramą Dolną z zabytkowym kasztanowcem.

4. Zatarcie historycznego układu kompozycyjnego, otwarć widokowych, dezinformacja przestrzenna

Miejsca:

- rynek przed Bramą Dolną, pierwotnie reprezentacyjne wnętrze urbanistyczne miasteczka, obecnie w postaci poszerzenia drogi głównej i zato-ki parkingowej (il. 3);
- przedpole przed bramami Ogrodu Opata, niegdyś reprezentacyjne, obecnie zdominowane przez parking z przystankiem komunikacyjnym, spontaniczną zieleń z dziko wydeptanymi ścieżkami, niskiej jakości elemen-ty małej architektury;
- Ogród Braci, pierwotnie z uporządkowaną przestrzenią, w XIX w. prze-kształcony w otwartą polanę rekreacyjną;
- Wielki Staw, Stary Staw, staw Hälberteich będące niegdyś zbiornikami wodnymi, urządzone przez cystersów dzięki groblom, zasilane odnogami Oławy, obecnie osuszone, zasypane, w postaci zauważalnej w terenie depresji.

3.

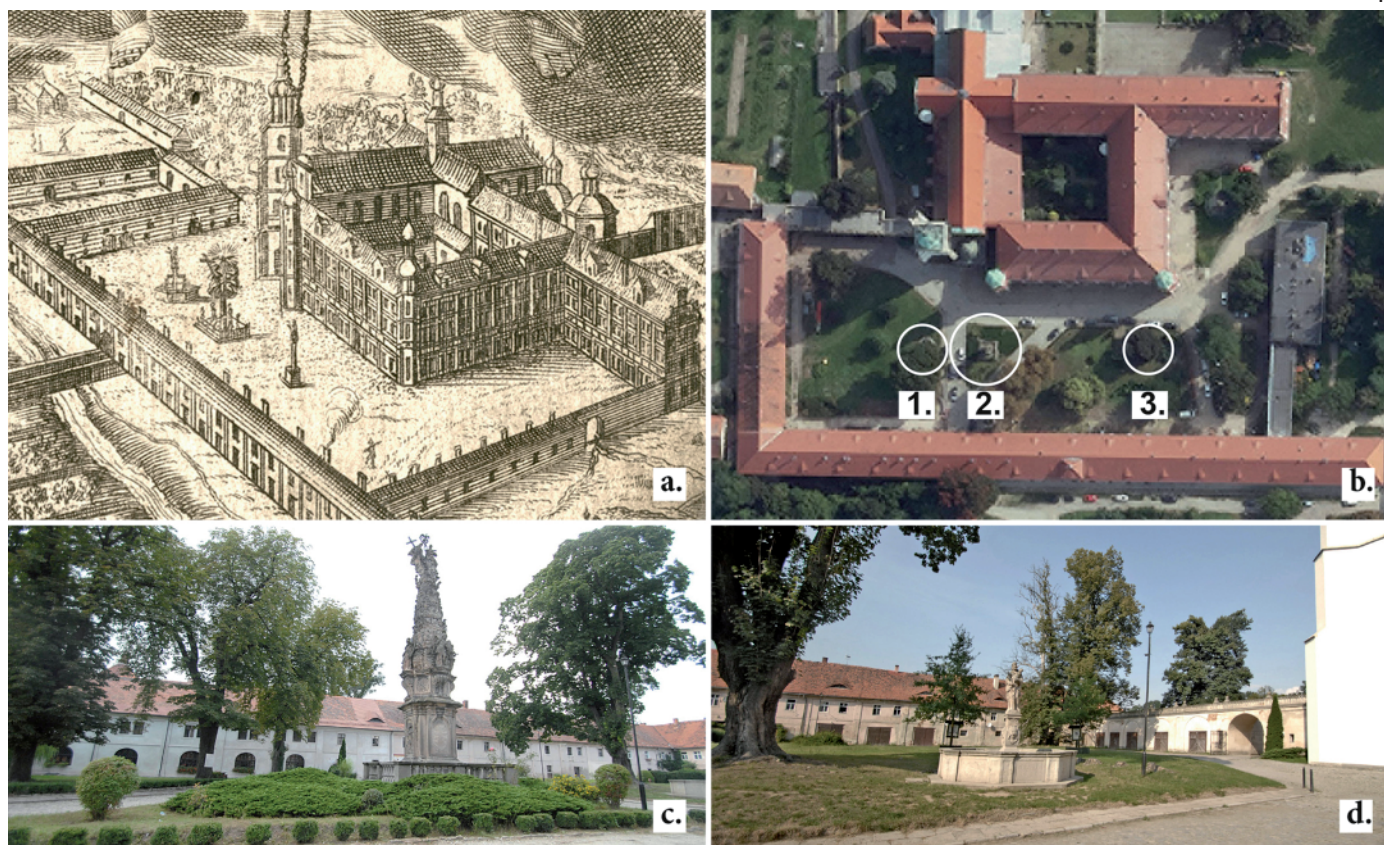

3. Założenie cysterskie w Henrykowie. Ryneček przed Bramą Dolną z fasadą kościoła św. Andrzeja: a. rys. F.B. Werner, 1765, w: *Topographia oder Prodromus delineati Principatus Monsterberg* (...), GA PtKB Berlin, nr inw. XVII.HA. Rep.135, 2.; b. rycina wg rys. F.B. Wenera wydana przez J.G. Mertza w 1737, źródło: Muzeum Narodowe we Wrocławiu, sygn. VII-75; c. kolorowana litografia W. Santer, wg rys. H. Radesey, Wrocław, 1846; d. kieszeń parkingowa w miejscu dawnego ryneczku, fot. autorka, 2019; e. prezbiterium i fragment nawy kościoła św. Andrzeja zachowane po jego rozbiórce w XIX w. Zaznaczono pierwotny gabaryt kościoła. Z fasady kościoła, wyznaczającej niegdyś przestrzeń rynku, zachowały się przypory wraz z grupą figuratywną św. Nepomucena, fot. autorka, 2019

3. Cistercian complex in Henryków. The square in front of the Lower Gate with the façade of St. Andrew: a. Fig. F.B. Werner, 1765, in: *Topographia oder Prodromus delineati Principatus Monsterberg* (...), GA PtKB Berlin, inv. no. XVII.HA. Rep.135, 2.; b. engraving according to fig. F.B. Werner published by J.G. Mertz in 1737, source: National Museum in Wrocław, sign. VII-75; c. coloured lithograph by W. Santer, according to a drawing by H. Radesey, Breslau, 1846; d. parking pocket on the site of the former market square, photo by the author, 2019; e. presbytery and part of the nave of the church of St. Andrew was preserved after its demolition in the 19th century. The original outline of the church is marked. The buttresses of the church façade, which used to mark the market area, have survived, along with the figurative group of St. John of Nepomuk, photo by the author, 2019

5. Zatarcie czytelności historycznych dominant przestrzennych:
- Kolumna św. Trójcy na Wielkim Dziedzińcu, wraz z dwiema figurami świętych, niegdyś główne dominanty, porządkujące wnętrze dziedzińca wzdłuż osi, obecnie obsadzone zielenią, na zdegradowanych posadowieniach, utraciły w dużej mierze dominujący charakter. Rolę dominant z racji nieprzeciętnych gabarytów przejęły obecnie zabytkowe więzy, zlokalizowane spontanicznie, poza układem kompozycyjnym (il. 4);
 - Brama Górna z cebulastym hełmem, niegdyś dominanta wielkościowa i znaczeniowa pierzei wschodniej traktu, do XIX w. górująca nad parterową, zabudową domów rzemieślników, zdominowana na przełomie wieków przez sąsiadujące kamienice, utraciła pierwotne, oddziaływanie (il. 5);
 - Brama Południowa, dominanta przestrzenna, ze stawem Hälberteich, i dzielącym go murem arkadowym od pocz. XVIII w. współtworząca zespół południowego wjazdu na teren opactwa, obecnie przestała pełnić tę funkcję

4.

4. Założenie cysterskie w Henrykowie. Wielki Dziedziniec. Formy pomnikowe porządkujące niegdyś przestrzeń, a. rys. M. Willmanna, w: *Echo Oder Englischer Nachklang* (...), 1699, Bawarska Biblioteka Państwowa (Asc. 5573 t); b. 1. kolumna św. Trójcy, 2. sadzawka z figurą św. Józefem, 3. figura św. J. Nepomucena, Geoportal, aktualność 19.09.2021; c. Kolumna św. Trójcy, fot. autorka, 2019; d. sadzawka z figurą św. Józefa, fot. autorka, 2019

4. Cistercian complex in Henryków. Grand Courtyard. Monumental forms that used to order the space, a. drawing by M. Willmann, in: *Echo Oder Englischer Nachklang* (...), 1699, Bavarian State Library (Asc. 5573 t); b. 1. Holy Trinity column, 2. pond with a statue of St. Joseph, 3. statue of St. John of Nepomuk, Geoportal, updated 19.09.2021; c. Column of the Holy Trinity, photo by the author, 2019; d. pond with statue of St. Joseph, photo by the author, 2019

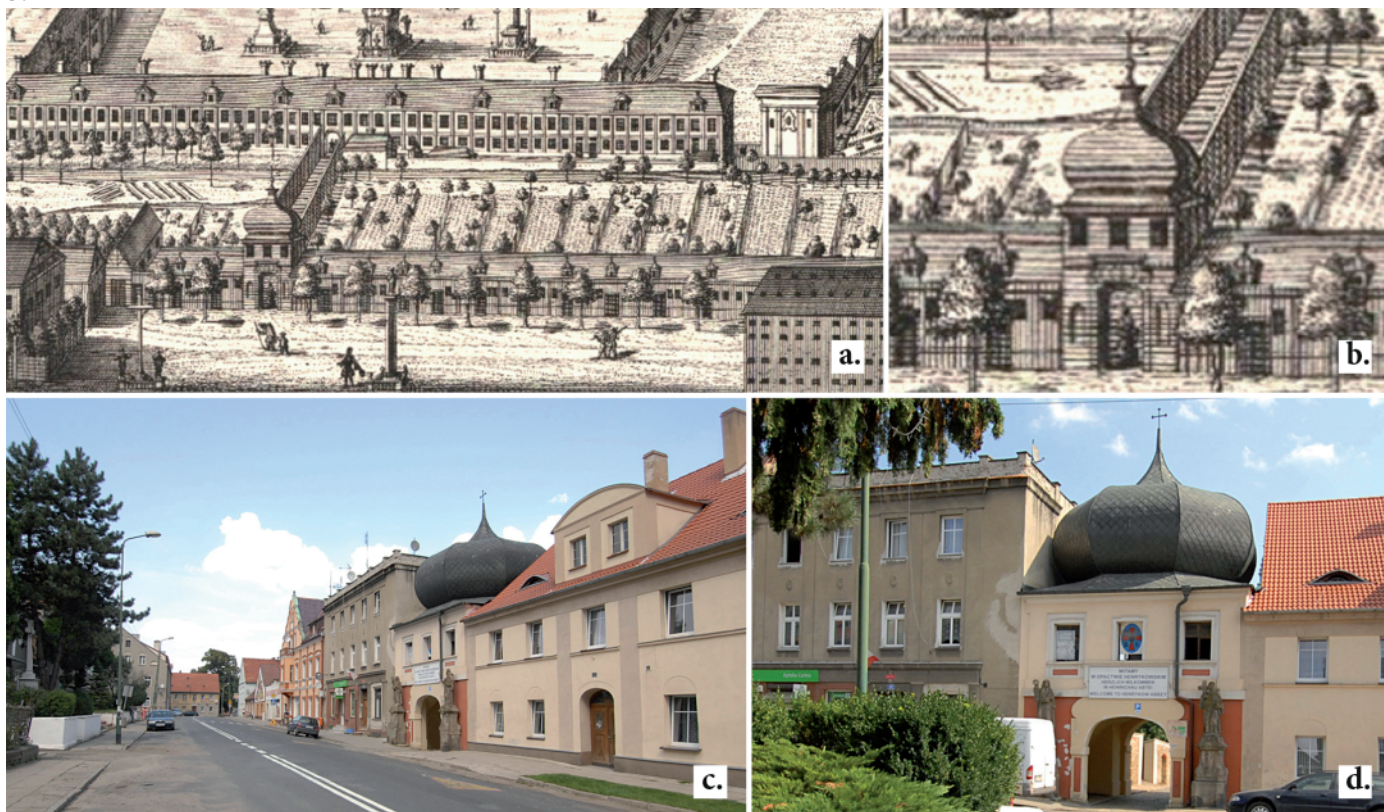
– przejazd bramny i arkady muru pozostają zamurowane, staw, po odcięciu kanału zasilającego, staje się suchą niecką, zaś droga wjazdowa zostaje wytyczona spontanicznie w nowym miejscu;

- kamienny Święty Most, z figurami św. Jana Nepomucena i Wawrzyńca, niegdyś dominanta nad Wielkim Stawem rozpościerającym się od południa, stanowił znak wjazdu w strefę założenia klasztornego, obecnie jest w szczątkowej formie, niezauważalny. Wielki Staw osuszony w 1 poł. XIX w. zniknął z krajobrazu.

6. Elementy dysharmonizujące w skali wnętrza krajobrazowo-ruralistycznego, panoramy osady:

- stacja trafo na bezpośredniej ekspozycji widokowej południowego skrzydła klasztoru;
- blaszane garaże w strefie rzemieślniczej oraz na podwórzach folwarcznych;
- budynek szkoły „tysiąclatki”, konkurujący w skali panoramy z wieżą kościelną;
- budynek prostopadłościennego pawilonu handlowego w historycznym otoczeniu, na ekspozycji widokowej wieży kościelnej.

5.

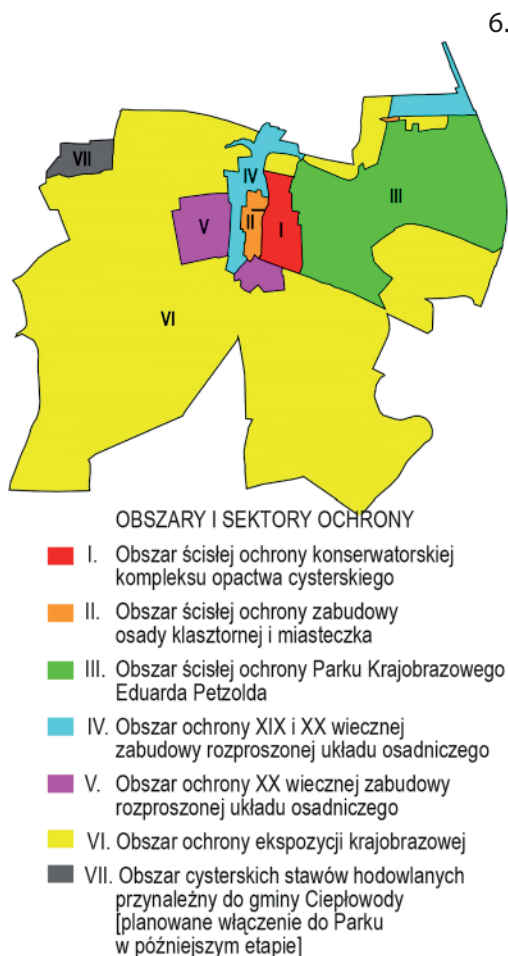
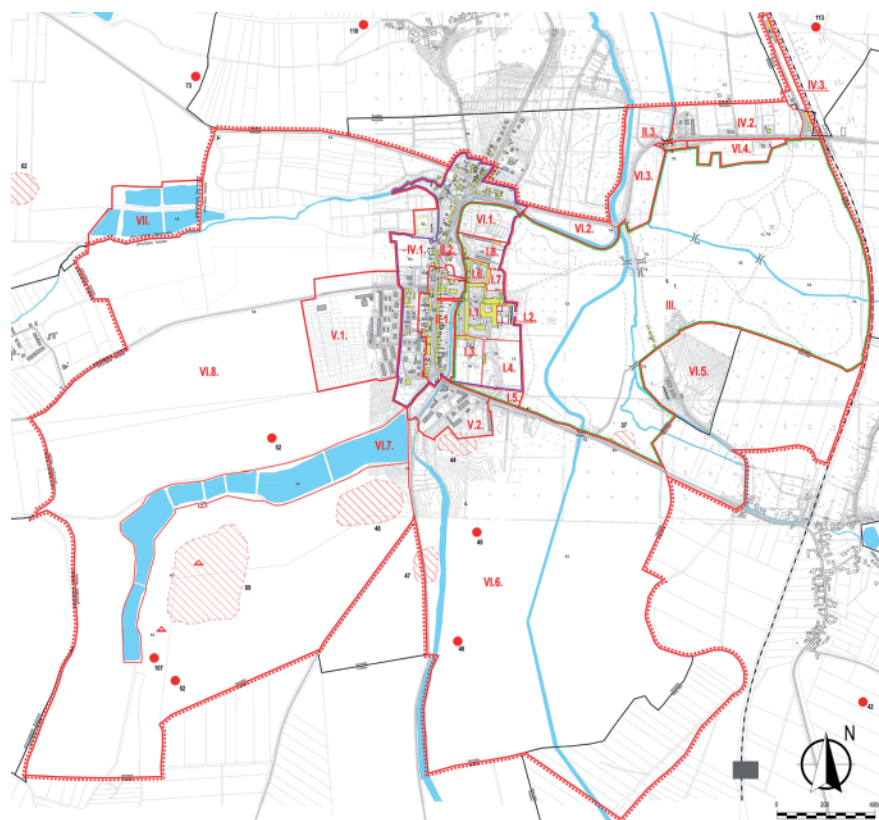

5. Założenie cysterskie w Henrykowie. Widok na pierzeję wschodnią traktu głównego i budynek Bramy Górnej, a., b. rycina J.G. Mertza wg rys. F.B. Wenera, 1737; c., d. fot. autorka, 2019

5. Cistercian complex in Henryków. View of the eastern frontage of the main tract and the Upper Gate building, a., b. engraving by F.B. drawing. Werner published by J.G. Mertz in 1737, source: National Museum in Wrocław, sign. VII-75; c., d. photo by the author, 2019

W granicach Parku wyodrębniono 6 najwartościowszych obszarów i nadało im zróżnicowany rygor ochrony. Granice sektorów wyznaczono z uwzględnieniem ich cech kulturowo-przyrodniczych i sposobu zagospodarowania. Kolejność podyktowana została rangą wartości kulturowych elementów krajobrazu kulturowego, a co za tym idzie nasyceniem obiektami wpisanymi do rejestru zabytków bądź gminnej ewidencji zabytków (il. 6).

Rozrózniliono: I. Obszar ścisłej ochrony konserwatorskiej kompleksu opactwa cysterskiego z klasztorem, kościołem, ogrodami, najstarszymi dziedzińcami folwarczno-gospodarczymi. II. Obszar ścisłej ochrony zabudowy osady klasztornej i miasteczka, z najstarszą zabudową mieszkaniową, z najcenniejszymi wnętrzami urbanistyczno-krajobrazowymi. III. Obszar ścisłej ochrony Parku Krajobrazowego. IV. Obszar ochrony XIX- i XX-wiecznej zabudowy układu osadniczego. V. Obszar ochrony XX-wiecznej zabudowy układu osadniczego. VI. Obszar ochrony ekspozycji krajobrazowej, z terenem stawów hodowlanych i nieistniejącego Wielkiego Stawu.

6. Założenie cysterskie w Henrykowie. Obszary i sektory ochrony. Opracowanie graficzne dla potrzeb sporządzenia planu ochrony PK Henryków 2019.

I. OBSZAR ŚCISŁEJ OCHRONY KONSERWATORSKIEJ KOMPLEKSU OPACTWA CYSTERSKIEGO

- I.1. Zespół klasztorny z kościołem. Wielki dziedziniec
- I.2. Przyklasztorny Ogród włoski (d. konwentualny)
- I.3. Reprezentacyjny Ogród Opata
- I.4. Ogród Braci o charakterze rekreacyjnym
- I.5. Reprezentacyjna strefa wjazdu na teren opactwa
- I.6. Pierwszy dziedziniec folwarczny. Drugi dziedziniec gospodarczy
- I.7. Dawny ogród warzywny / sad przyklasztorny
- I.8. Drugi dziedziniec gospodarczy

II. OBSZAR ŚCISŁEJ OCHRONY ZABUDOWY OSADY KLASZTORNEJ I MIASTECZKA

- II.1. Historyczna zabudowa po obu stronach centralnego odcinka ul. Henryka Brodatego
- II.2. Reprezentacyjny plac przy zespole pomnikowym św. Nepomucena
- II.3. Zabudowania młyna klasztorne

III. Obszar ścisłej ochrony Parku Krajobrazowego Eduarda Petzolda

IV. Obszar ochrony XIX- i XX-wiecznej zabudowy rozproszonej układu osadniczego

- IV.1. Sektor zabudowy wzdłuż ulicy Henryka Brodatego (z wyłączeniem obszaru il.1)
- IV.2. Sektor rozproszonej zabudowy na północ od Parku Krajobrazowego
- IV.3. Sektor historycznych zabudowań stacji kolejowej

V. Obszar ochrony XX-wiecznej zabudowy rozproszonej układu osadniczego

- V.1. Sektor współczesnej zabudowy rozproszonej, na zachód od ul. Słonecznej
- V.2. Sektor zabudowy o charakterze produkcyjnym przy wjeździe od południa

VI. Obszar ochrony ekspozycji krajobrazowej

- VI.1. Sektor ekspozycji północnej zespołu klasztorne
- VI.2. Niezalesiony sektor ekspozycji północnej Parku Krajobrazowego i zespołu klasztorne
- VI.3. Niezalesiony sektor ekspozycji północnej Parku Krajobrazowego i zespołu klasztorne
- VI.4. Niezalesiony sektor ekspozycji północnej Parku Krajobrazowego i zespołu klasztorne, od strony dojścia od stacji PKP
- VI.5. Sektor południowej ekspozycji Parku Krajobrazowego, od strony dojazdu do Henrykowa z kierunku zachodniego
- VI.6. Sektor ekspozycji południowej Parku Krajobrazowego i zespołu klasztorne, teren dawnego wielkiego stawu
- VI.7. Teren pocysterskich stawów hodowlanych
- VI.8. Tereny zachodniej ekspozycji zespołu klasztorne i stawów hodowlanych

VII. Obszar cysterskich stawów hodowlanych przynależny do gminy Ciepłowody (planowany do włączenia do Parku w późniejszym etapie)

6. Cistercian complex in Henryków. Conservation areas and sectors. Graphic design for the drafting of the conservation plan of the Henryków CP 2019.

I. AREA OF STRICT CONSERVATION PROTECTION OF THE CISTERCIAN ABBEY COMPLEX

- I.1. Monastery complex with church. Grand courtyard I.2. Monastery Italian Garden (formerly Convent Garden) I.3. Representative Abbot's Garden I.4. Brethren's garden of a recreational nature
- I.5. Representative area of the entrance to the abbey grounds I.6. The first manor courtyard. Second courtyard I.7. Former vegetable garden / monastery orchard I.8. Second courtyard

II. STRICTLY PROTECTED AREA OF THE MONASTERY SETTLEMENT AND THE TOWN

- II.1. Historic buildings on both sides of the central section of the Henryk Brodaty Street.
- II.2. The representative square next to the monument complex of St. John of Nepomuk
- II.3. Monastery mill buildings

III. Eduard Petzold Landscape Park Strict Protection Area

IV. Area for the protection of 19th and 20th century scattered buildings of the settlement layout

- IV.1. Development sector along Henryk Brodaty Street (excluding area Fig.1)
- IV.2. Dispersed development sector north of the Landscape Park
- IV.3. Historic railway station buildings sector

V. Conservation area of the 20th century scattered buildings of the settlement system

- V.1. Sector of contemporary dispersed development, west of ul. Sunny
- V.2. Production-type development sector at the entrance from the south

VI. Landscape exposure protection area

- VI.1. Northern exposure sector of the monastery complex
- VI.2. Non-forested sector of the northern exposure of the landscape park and monastery complex
- VI.3. Non-forested sector of the northern exposure of the landscape park and monastery complex
- VI.4. Non-forested sector of the northern exposure of the landscape park and monastery complex, on the access side from the railway station
- VI.5. Southern exposure sector of the Landscape Park, on the side of the access to Henryków from the western direction
- VI.6. Southern exposure sector of the landscape park and monastery complex, area of the former great pond
- VI.7. The area of the post-Cistercian fishponds
- VI.8. Areas of western exposure of the monastery complex and farm ponds

VII. Area of the Cistercian breeding ponds belonging to the Ciepłowody municipality (to be included in the Park at a later stage)

Wnioski z powyższych analiz pozwoliły na sformułowanie zapisów planu ochrony. Główne cele określono jako:

- ochrona materialnego, przyrodniczego i krajobrazowego dziedzictwa kulturowego obszaru parku kulturowego, czyli zachowanie obiektów zabytkowych i historycznego układu przestrzennego;
- rewaloryzacja przestrzeni publicznej, przyklasztornych ogrodów, elementów krajobrazu związanych z gospodarką wodną prowadzoną przez cystersów;
- ochrona ekspozycji zabytków i historycznych zespołów budowlanych, historycznie ukształtowanych dominant, osi, ciągów i punktów widokowych, szczególnie ekspozycji wieży kościoła;
- ochrona historycznej linii zabudowy, gabarytów i form architektonicznych;
- przeciwdziałanie rozbudowie handlu i usług, ograniczenia niekorzystnego wpływu reklam zakłócających ekspozycję obiektów zabytkowych.

Sformułowano zapisy ogólne odnoszące się do całego obszaru Parku oraz szczegółowe, dotyczące wyznaczonych obszarów i sektorów ochrony, względem stopnia rygoru ich ochrony.

Dotyczą one:

1. Elementów łatwo demontowalnych i mobilnych, których usunięcie stosunkowo szybko zapewnia poprawę estetyczną przestrzeni niewielkim nakładem finansowym i wysiłkiem pracy. Regulacji poddane zostały:
 - forma fizyczna, wielkość, sposób montażu, wyraz estetyczny nośników reklamowych na elewacjach i samodzielnych elementów typu kawiarniane markizy, banery; forma graficzna nośników informacji turystycznej, z zaleceniem jej ujednolicenia dla całego zespołu;
 - forma i lokalizacja instalacji świetlnych;
 - forma i lokalizacja urządzeń obsługujących działalność gastronomiczną i handlową, jak ogródki, z zakazem ich kolizyjnego usytuowania na osiach widokowych ekspozycji obiektów o wartościach kulturowych;
 - hałas, z zakazem jego uciążliwości.
2. Elementów małej architektury, z zakazem stosowania form współczesnych, obniżających jakość estetyczną zabytkowej przestrzeni i zaleceniem wykorzystania naturalnych materiałów, stosownie do kontekstu historycznego. Regulacji poddane zostały:
 - elementy przestrzeni publicznej: siedziska, tablice informacyjne, kosze na śmieci, latarnie, ogrodzenia;
 - przedogródki, z zaleceniem zachowania ich historycznej formy.
3. Regulacji zieleni, z zakazem wprowadzania nasadzeń dysharmonizujących, gatunków niezgodnych z kontekstem kulturowym, ze wskazaniem maksymalnej wysokości 1,5 m w obszarze przedogródków i wzdłuż pierzei głównego traktu.

Rygorystyczne zapisy dotyczące elementów małej architektury i nasadzeń określone zostały dla parku krajobrazowego, a szczególnie przyklasztornych ogrodów z zaleceniem wprowadzenia form tradycyjnych z materiałów naturalnych, w tym altan w miejscach potwierdzonych historycznie i gatunków roślin potwierdzonych

historycznymi badaniami. Zakaz dotyczył również usuwania zachowanych, choćby w postaci reliktów, historycznych szpalerów drzew, z zaleceniem ich przywracania, poprzedzonego badaniami historycznymi i dokumentacją rewaloryzacji konserwatorskiej.

4. Zmian budowlanych, zagrażających zachowaniu wystroju elewacji, bryły, proporcji, geometrii dachu. Zapisy zakazują stosowania form obcych kulturowo: lukarn, okien połaciowych, kontrastowania i dominowania współczesną formą zabudowy i materiałami nad obiektami historycznymi. Zapisy zakazują również wymiany historycznej stolarki okiennej, drzwiowej czy bramnej, zaś w przypadkach, gdy elementy te są współczesne, zalecają przywrócenie ich historycznej formy i użycia tradycyjnego materiału.
5. Elementów dysharmonizujących, jak np. blaszane garaże, wiaty, obiekty gospodarcze, z zakazem poddawania ich dalszej modernizacji i rozbudowy.
6. Miejsc parkingowych, z zakazem lokalizowania ich w przestrzeniach reprezentacyjnych.
7. Ochrony panoramy i historycznej sylwety osady, z zakazem umieszczenia na terenie całego obszaru parku kulturowego urządzeń technicznych w miejscach eksponowanych, na przebiegu ciągów i osi widokowych, z zakazem lokalizacji wież siłowni wiatrowych, nadajników telefonii komórkowym, linii energetycznych wysokiego napięcia czy innych dominant wysokościowych.

5. Wnioski

Dostrzeżono, że nie tylko nawarstwienia współczesne, ale niekiedy i historyczne mają charakter degradujący dla środowiska kulturowego. Zdiagnozowane deformacje i zdegradowania przestrzeni kulturowej poddać można cezurom. Przekształcenia z czasów książąt weimarskich – miejscami intencyjnie dominujące przestrzeń wcześniej ukształtowanej przez cystersów, te po 1945 roku, będące m.in. efektem zcentralizowanej gospodarki państwowych gospodarstw rolnych oraz współczesne, od końca XX w. nacechowane komercjalizowaniem przestrzeni historycznej. Rodzaje zniekształcenia przestrzeni można poddać również usystematyzowaniu ze względu na skalę architektoniczną czy przestrzenno-urbanistyczną.

Klasyczny dyskurs na temat przywracania puryzmu stylowego czy porównywania wagi i ważności chronionych okresów historycznych jest obecny również w Henrykowie. Budynek Bramy Górnej będący za czasów cysterskich dominantą wysokościową i znaczeniową pierzei został podporządkowany sąsiadującej kamienicy z przełomu XIX i XX w. Wydaje się jednak oczywiste, że w tym przypadku wartością nadrzędną jest cysterski, nowożytny układ parterowej pierzei, z jednoznaczną dominantą architektoniczną budynku Bramy Górnej. Do przywrócenia tej dominanty należałoby dążyć, tym bardziej, że zlokalizowanie przylegającej do niej od XIX wieku i dominującej nad nią kamienicy, pochodzącej z okresu prosperity ekonomicznej książąt Weimarskich, było prawdopodobnie wynikiem intencjonalnej decyzji o umniejszeniu cysterskiego symbolu przestrzennego nowych właścicieli Henrykowa po sekularyzacji zakonu. Powstaje pytanie, na ile realne współcześnie staje się przywrócenie historycznej dominanty w procesie rewaloryzacji krajobrazu kulturowego?

Opisany przykład dotyka również zagadnienia względności pierwotnych dominant historycznych, które w wyniku nawarstwień historycznych czy w sąsiedztwie zabudowy współczesnej, tracą swoje przestrzenne znaczenie. Na skutek zmian relacji wysokościowych, niegdyś jednoznaczne punkty orientacji w przestrzeni fizycznej, ale i symbolicznej, znikają ze świadomości potencjalnych użytkowników. Zagadnienie względności dominant dotyczy również zabytkowych, ponad stuletnich obecnie drzew, elementów zieleni ukształtowanej spontanicznie, bez specjalnej wartości kompozycyjnej. Przejmują one obecnie rolę dominant we wnętrzach pierwotnie silnie zorganizowanych przez obiekty budowlane.

Niektóre z zapisów planu ochrony dotyczące elementów wyposażenia przestrzeni publicznej cechuje pewna ogólność i brak doprecyzowania. Prawdopodobnie wskazane byłoby uzupełnienie ich o stosowne załączniki wskazujące katalog rozwiązań projektowych z opracowaną formą elementów małej architektury czy nośników reklamowych. Jak również katalog możliwych do zastosowania w przestrzeni publicznej gatunków nasadzeń.

Można poddać refleksji przyczynę problemu zaniedbania historycznego krajobrazu kulturowego, które skutkuje degradacją i zniekształceniami. Z jednej strony jest nią brak ogólnych regulacji obiektywizujących normy estetyczne w aranżacji przestrzeni publicznej. Skutkuje to swobodną realizacją przez właścicieli poszczególnych elementów przestrzennych im przydatnych, w kanonie subiektywnie pojętego przez nich „piękna”. Z drugiej zaś strony jest nią brak społecznej świadomości walorów historycznego krajobrazu, czy bardziej potrzeby dbania o wspólny krajobraz, gdzie wspólny oznacza w efekcie niczyj, a prawo do niego teoretycznie może mieć każdy. Kto jest zatem właścicielem krajobrazu? Kto skutecznie powinien nim zarządzać? Niewątpliwie powinna nią być instytucja działająca w formule parku kulturowego.

6. Podsumowanie

Zapisy w planie ochrony parku kulturowego ograniczone są przez ustawodawcę do spektrum zakazów i ograniczeń, natomiast badania diagnostyczne zniekształceń przestrzennych krajobrazu kulturowego zespołu opactwa henrykowskiego dowiodły, że ich zróżnicowanie i złożoność wymaga działań znacznie wybiegających poza ten zakres. Działania polegać powinny na wieloletnich pracach rewaloryzacyjnych dotyczących zdegradowanych obszarów, na powołaniu podmiotu kompleksowo zarządzającego obszarem Parku wg opracowanej strategii, na pozyskiwaniu funduszy na prace remontowe, itd. Zatem zapisy w planie ochrony są w stanie zagwarantować realizację jedynie części określonych celów, dla których przewidziano powołanie parku w Henrykowie.

W zapisach planu ochrony autorzy dążyli do wzmocnienia autentyzmu historycznych elementów zespołu w skali architektonicznej, jak i wnętrza urbanistycznego. Ochrona ekspozycji najcenniejszych cech architektoniczno-urbanistycznych stanowi największą wartość nie tylko z punktu widzenia konserwacji zabytków, ale również z punktu widzenia interesu ekonomicznego tego miejsca. Turystyka miejsc historycznych, która stanowi podstawę prosperity parku kulturowego, oparta jest

bowiem na potrzebie poszukiwania autentyzmu, przeżycia historycznej atmosfery. Może jedynie wybrany pod względem posiadanej wiedzy i świadomości odbiorca dostrzeże rekonstrukcję czy anastylozę, jednak rolą takich miejsc jak założenie henrykowskie jest edukowanie szerszego grona odbiorców i niepozostawianie wątpliwości co do autentyzmu miejsca.

Mimo, iż wdrożenie niektórych zapisów planu ochrony wymaga wieloletnich działań rewitalizacyjnych, wskazanym jest przeprowadzanie okresowych badań mających na celu zweryfikowanie efektywności tego procesu.

Bibliografia

- Bogdanowski J., *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Kraków 1976
- Corboz A., *Le territoire comme palimpseste*, „Diogenes”, 1981, t. 121, nr 2–3
- Dobosz P., *Ewoluuujące prawne formy ochrony zabytków*, w: *Prawo ochrony zabytków*, red. K. Zeidler, Warszawa-Gdańsk 2014
- Cele i zagrożenia utworzenia Parku Kulturowego w Henrykowie*, w: *Park Kulturowy. Opactwo Cystersów w Henrykowie. Plan ochrony*, red. M. Górski, Warszawa-Wrocław-Henryków 2020
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, Florencja, 20 października 2000 r., Dz.U. 2006 r. Nr 14, poz. 98
- Kadłuczka A., *Ochrona dziedzictwa architektury i urbanistyki. Doktryny, teoria, praktyka*, Kraków 2018
- Klupsz L., *Krajobraz kulturowy jako kategoria zabytków i jego specyfika*, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego”, 2016, nr 2, doi: 10.24358/ODK_2016_02_04
- Krawczyk J., *Nazwać, żeby ocalić. Klasycy myśli konserwatorskiej wobec reliktyw przeszłości*, seria *Biblioteka myśli konserwatorskiej*, T. 1., Toruń 2020
- Marcinek R., Myczkowski Z., Siwek A., *Ocena skuteczności ochrony krajobrazu w parkach kulturowych w Polsce*, „Wiadomości Konserwatorskie”, 2021, nr 66, doi: 10.48234/WK66PARKS
- Raszeja E., Szczepańska M., Gałęcka-Drozda A., de Mezer E., Wilkaniec A., *Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego w zintegrowanym planowaniu rozwoju*, Poznań 2022
- Tomczak J., *Park kulturowy w systemie ochrony zabytków w Polsce*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury”, 2019, z. 4 (36)
- Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003 nr 162, poz. 1568), art. 3, pkt. 14

The Cultural park conservation plan as a tool to counteract contemporary deformation of the historic cultural landscape based on the example of the Henryków Abbey complex

Abstract

The Cistercian complex at Henryków is an extremely culturally valuable example of the integration of outstanding architectural, urban and natural features. The monastery complex, with its garden complex, manor house, settlement, Cistercian water features and landscape park, testifies to the splendour of the site in the past. After 1945, the complex declined, neglected and degraded for decades. In 2020, the Ziębice Town Council passed a resolution to create a cultural park called the Cistercian Abbey Cultural Park in Henryków. It was created with the intention of enhancing the cultural value of the site and protecting its authenticity, among other reasons. The author of this article was a member of an interdisciplinary research team that conducted a comprehensive analytical and diagnostic study of the Henryków landscape in 2019 to identify the cultural values of the complex, define the objectives for the creation of a cultural park and draw up a conservation plan.

Keywords Henryków | cultural landscape | cultural park | Abbey complex | architectural and urban complex

1. Introduction

The complex of the Cistercian Abbey in Henryków, which was founded in the Middle Ages and extended during the Baroque period, is remarkable for its numerous historical and landscape qualities as well as the high artistic and architectural level of its complex. A particularly unique feature is the harmonious combination of the architecture of the abbey complex with the composed greenery – the gardens and the landscaped park. Unfortunately, the period of the post-war, socialist economy, which was characterised by a lack of care for the complex's historic buildings and natural features, led to the degradation of its spatial cultural values. At present, Henryków's peripheral location – and perhaps more so the lack of discernment and therefore implementation of a strategy for the comprehensive development of the complex that would perpetuate the extraordinary cultural potential of the site – results in deformation and devastation of the cultural landscape.

Resolution of the Ziębice Town Council of 2020¹, by virtue of which the Cistercian Abbey Cultural Park in Henryków was established and the provisions of the conservation plan were formulated, is the first, fully substantial and aware of the complexity of the problems of the place, step

¹ Resolution No. 197/VIII/2020 of the Ziębice Town Council, of 25 June 2020, on the establishment of a cultural park called the Cistercian Abbey Cultural Park in Henryków.

towards the reactivation of its past splendour². A practical assessment of the real effectiveness of the prohibitions and restrictions set out in the conservation plan requires a long-term perspective, while at the stage of drawing up the conservation plan, an attempt can be made to argue about the complementarity of the content of the conservation plan's provisions and the real needs of the area under consideration, which is the purpose of this article.

The provisions of the conservation plan were drawn up in 2019 by an interdisciplinary team of specialists, of which the author was a member³. The formulation of the provisions of the Cultural Park Conservation Plan was preceded by a multi-stage process of analysis carried out to investigate the key issue: What is the greatest value of the Henryków complex? Where, and to what extent, can modernity be allowed? What can

be transformed and will these treatments be beneficial? What needs to be preserved, following previous conservation and restoration efforts? Which of the existing, spontaneously occurring layers of history and transformation can be considered valuable and worthy of being preserved or even continued, and which should be reversed, and is this even possible?

2. State of the research

The concept of cultural landscape in the 2nd half of the 20th century became the subject of numerous deliberations by prominent architects, conservationists and urban planners. The canon of literature in this area includes studies on the cultural landscape and its protection by Professor Janusz Bogdanowski, Michał Witwicki, Andrzej Tomaszewski, Kazimierz Wejchert, Edmund Małachowicz and other eminent practitioners and researchers⁴. However, even earlier, as at the beginning of the 20th century, the conservationist and theoretician Stanisław Tomkowicz said: "It turned out to be wrong to divide monuments into more important and less important [...], and quietly watch the doomed background and environment being trivialised"⁵. By then, he was already

² The main objectives to be pursued by the Henryków Cultural Park are: protection of historic buildings, historic landscape and scenic openings and revalorisation of historic spatial layouts; harmonious complementation of the historic urban layout; exposure of cultural heritage; coordination of activities related to raising funds for renovation of historic buildings and revalorisation of the landscape park, e.g. through appointment of a unit to manage and coordinate activities; coordination of marketing activities related to promotion of Henryków; active management of the historic resource, e.g. control and prevention of harmful activities: *Cele i zagrożenia utworzenia Parku Kulturowego w Henrykowie* Objectives and threats to the establishment of a Cultural Park in Henryków, in: *Cultural Park. Cistercian Abbey in Henryków. Conservation plan*, w: *Park Kulturowy. Opactwo Cystersów w Henrykowie. Plan ochrony*, ed. M. Górski, Warszawa-Wrocław-Henryków 2020, p. 125.

³ Being a co-author of the provisions formulated in the Henryków conservation plan, the author individually developed a conservation valorisation of the historic area of Henryków, including: identification and delimitation of the historical areas of the functional and spatial structure of the complex, field analysis in terms of identifying the elements of the cultural landscape, analysis of the exposition (indication of composition axes, view sequences, points, view openings), evaluation of contemporary transformations and indication of areas and objects requiring intervention and key areas predisposed to detailed analyses and studies, evaluation of historic values with the determination of cultural and landscape values, with the specification of the most valuable areas of protection.

⁴ Some of the authors' major publications: J. Bogdanowski, *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Kraków 1976; J. Bogdanowski, M. Łuczyńska-Bruzda, Z. Novak, *Architektura krajobrazu*, Warszawa-Kraków 1979; J. Bogdanowski, *Metoda jednostek i wnętrz architektoniczno-krajobrazowych*, (JARK – WAK) w studiach i projektowaniu, Kraków 1990; J. Bogdanowski, *Kulturowy krajobraz zabytkowy i problemy jego ochrony*, „Ochrona Zabytków”, 1998, no. 1, pp. 4–13; E. Małachowicz, *Ochrona środowiska kulturowego* (Cultural environment protection), vol. I i II, Wrocław 1982; E. Małachowicz, *Konserwacja i rewaloryzacja architektury w środowisku kulturowym*, Wrocław 2007; A. Tomaszewski, *Ku nowej filozofii dziedzictwa*, Kraków 2012; K. Wejchert, *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Warszawa 1984; M. Witwicki, *Strefy ochrony konserwatorskiej: cechy obszarów chronionych, wyznaczenie granic ochrony, podstawowe wytyczne konserwatorskie*, „Ochrona Zabytków”, 1985, no. 38/3–4 (150–151), pp. 151–156; M. Witwicki, K. Pawłowski, *Problemy oceny wartości zabytkowej historycznych zespołów miejskich*, „Ochrona Zabytków”, 1968, no. 21/4 (83), pp. 3–12.

⁵ S. Tomkowicz, *Piękno miast i ich ochrona*, Kraków 1911.

promoting the concept of a comprehensive, area-based approach to conservation. The traditionally used concept of a monument has been extended to the concept of “environment”, which has been developed over time into the concept of “cultural environment”⁶. As a result of the evolution of conservation doctrine and practice, the historic cultural landscape has become a subject of protection, defined by the legislature and recognised as a monument⁷.

The 2003 Act defined the cultural landscape as a historically shaped space with a dual structure: cultural and natural⁸, and this characteristic, i.e. shaped by anthropogenic and natural elements, distinguished it from other types of immovable monuments⁹. The so-called Landscape Act, in 2015, redefined the concept of cultural landscape by adding the phrase “space perceived by people”, following the model of the European Landscape Convention¹⁰. The cultural landscape is characterised by a kind of “memory”, i.e. the shaping of historical space from the layering of civilisational and natural elements from different, sometimes distant periods. This idea is captured by the concept of the palimpsest¹¹. The layering in question can have positive and negative spatial

impacts, determining whether the landscape is *harmonious*, *disharmonious* or *degraded*¹².

Nowadays, the main reasons for the deformation of the cultural landscape are, on the one hand, the rapid development of cities, infrastructure and forms of land use related to tourism and recreation, the intensification of agricultural production or, on the other hand, the reduction in the intensity of land use or its exclusion from use, especially peripheral areas burdened with social problems¹³.

With the enactment of the Act on the Protection and Care of Historical Monuments, the institution of a cultural park was introduced into Polish legislation, which was intended by the legislator as a form of protection of the cultural landscape from degradation¹⁴. The task of a cultural park is the area-based protection of immovable monuments that, together with their surroundings, represent urban, historical and cultural value. This distinguishes it from other forms of historic preservation focusing on individual historic buildings¹⁵.

3. Research methods

The research work preceding the drafting of the assessment of the contemporary transformations of Henryków's cultural landscape and the provisions of the cultural park conservation plan took place in 2019 and was a multi-stage process

⁶ A. Kadłuczka, *Ochrona dziedzictwa architektury i urbanistyki. Doktryny, teoria, praktyka*, Kraków 2018, p. 8; J. Krawczyk, *Nazwać, żeby ocalić. Klasycy myśli konserwatorskiej wobec reliktów przeszłości. Biblioteka myśli konserwatorskiej*, vol.1., Toruń 2020, p. 120.

⁷ R. Marcinek, Z. Myczkowski, A. Siwek, *Ocena skuteczności ochrony krajobrazu w parkach kulturowych w Polsce*, „Wiadomości Konserwatorskie”, 2021, no. 66, p. 106, doi: 10.48234/WK66PARKS

⁸ (...) „a space perceived by humans, containing natural elements and products of civilisation, historically shaped by natural factors and human activity”: Act on the protection and care of monuments (Journal of Laws 2003 No. 162, item 1568), Article 3, item 14.

⁹ L. Klupsz, *Krajobraz kulturowy jako kategoria zabytków i jego specyfika*, “Protection of Cultural Heritage”, 2016, no. 2, p. 48, doi: 10.24358/ODK_2016_02_04

¹⁰ Art. 1a of the European Landscape Convention, Florence, 20 October 2000, OJ of 2006 No. 14, item 98.

¹¹ A. Corboz, *Le territoire comme palimpseste*, “Diogenès”, 1983, no. 121, p. 14–35.

¹² Janusz Bogdanowski distinguished three basic types of landscape, resulting from the interaction of natural and anthropogenic factors: primary, natural and cultural. He distinguished the cultural landscape into subtypes: harmonious, disharmonious, degraded. J. Bogdanowski, *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Kraków 1976, pp. 19–23.

¹³ E. Raszeja et al, *Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego w zintegrowanym planowaniu rozwoju*, Poznań 2022, pp. 109–112.

¹⁴ Under current legislation, cultural parks are the only (apart from recognition as a historical monument) form of protection for area-based monuments: P. Dobosz, *Ewolucyjne prawne formy ochrony zabytków*, in: *Prawo ochrony zabytków*, ed. K. Zeidler, Warszawa-Gdańsk 2014, p. 231.

¹⁵ J. Tomczak, *Cultural park in the system of monument protection in Poland*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury”, 2019, vol. 4 (36), p. 41.

(Fig. 1). Initially, an archival search was carried out, analysing bibliographic, cartographic and iconographic material, as well as historical and research studies of the settlement. Studies from the archives of the Voivodship Office for the Protection of Historical Monuments in Wrocław, in the Wałbrzych delegation and the National Heritage Institute were used. The search made it possible to draw up a timeline and description of the historical spatial layout, together with identification of distinct areas of the complex's functional and spatial structure. The compositional integrity of the cultural landscape elements was assessed. In each area, historic buildings have been identified, based on site record cards and study-historical studies, with dating of their creation.

The next stage was field research – a spatial inventory and photographic documentation.

Based on source documents and field analyses, comparative work was carried out and a description of the existing condition was developed, including an assessment of the preservation of historic spatial and architectural features and historic greenery. The degree of preservation and legibility of the original architectural and spatial structures in the landscape was assessed, including architectural and landscape interiors, water systems, park compositions, and the remains of the Cistercian engineering system. The delimitation of the boundaries of the cultural park has been carried out.

The above analyses have made it possible to produce an assessment of contemporary transformations. Within the boundaries of the Park, the most valuable areas have been singled out and given varying degrees of protection. A closer and further view analysis of the abbey's exposition was carried out, delineating the main compositional axes, sequences, viewpoints and openings. Areas requiring intervention and key areas predisposed to detailed analyses and studies were identified. The work culminated in the formulation of the provisions of the conservation plan for the cultural park to be established.

4. Description of the research

Within the structure of the post-Cistercian monastery complex, nine cohesive areas have been identified in terms of function, composition and space (Fig. 2). The elements created by the Cistercians in the 13th to 18th centuries, according to the principles and traditions of abbey formation, and the elements added in the 19th century, on the initiative of the ducal owners of Henryków, are indicated, distinguishing between the *Cistercian period* and the later, *ducal period*.

From the Cistercian period, the abbey complex with a monastery and church complex with gardens, a craftsmen's zone, a courtyard and farm buildings, a monastic settlement with a frontage of craftsmen's houses, an Upper Gate and a market in front of the Lower Gate, a mill complex, elements related to the Cistercian water management, forest areas and Cistercian tracts were identified. From the later – ducal – period, three units were identified: the landscape park, the town building area and the railway station complex.

As a result of carrying out *an assessment of the preservation of historical urban and architectural features* in the contemporary cultural landscape of Henryków, buildings and complexes from the Cistercian and ducal periods were identified and their architectural and urban features still legible in the landscape:

Cistercian period

Cistercian abbey complex

Monastery and church complex

The elements of the monastery and church complex bear the stylistic traits of successive centuries, over which their construction transformations took place. Medieval church and monastery buildings, extended during the Baroque period, with preserved Romanesque features in the chancel and transept, with Gothic features in the chapel of the Holy Cross and the Chapel of the Holy Sepulchre, a Baroque porch, a tower with Gothic

features and a Baroque cupola, modern monastery buildings with a medieval cloister layout.

Grand Courtyard

The Grand courtyard, rectangular in plan, with its dominant church tower has the distinct character of a monumental interior. It is enclosed to the west by compact two-storey outbuildings, with a gate passage from the Upper Gate, to the north by the buildings of the stables and flats with a gate passage to the manor courtyard, to the south by the brewery building and the Latin School, to the east by the Baroque facades of the monastery, the façade of the church and further by the coach house with a passage to the eastern part of the complex. The interior of the courtyard is organised by a columned sculpture of the Holy Trinity, modelled on a Viennese plague column, the pond with the statue of St. Joseph and a statue of St. John of Nepomuk replaces the St. Mary's column that previously stood there.

Monastery gardens

Planning layout and architecture:

- a convent garden, in the medieval tradition of the site, with pavilions and alleys, transformed into a terraced Italian Garden; with preserved stone elements;
- abbot's Garden, with preserved central pavilion, orangery, stone pools, Gardener's House, surrounding wall, representative and farm gate; layout of alleys not preserved;
- brethren garden, originally with an alley system, central pavilion; now with a surviving modern surrounding wall.

Farm courtyards

The manor yards arranged along the axis of the Grand Courtyard form a closed layout. The oldest – medieval, in a quadrangle of preserved buildings, with the Gothic Servants' House and forge, and another, now devoid of buildings, organised by the course of the canal; behind the courtyards an area of cultivation, bounded by the bend of the Oława.

Gates and bridges leading to the abbey grounds

The organised system of gates and bridges leading into the abbey grounds consists, on the

side of the main tract, of the leading two gates, the Upper Gate to the Grand courtyard and the Lower Gate to the courtyard. Both gates lead through gate gorges, the craft zone and bridges over the fortified bed of the Oława River; the third entrance to the abbey grounds, from the south, once led from the Great Breeding Pond, through the South Gate, the so-called Fisherman's House now walled up. The building elements have survived.

Relics of medieval walls, bastion, modern walls

Of the elements of the defensive system of the monastery complex, the relics of the medieval walls with the fortified bed of the Oława River, the tower and the enlarged perimeter of the modern walls have survived; the Great Pond and the forest areas with the game preserve have not.

Monastery settlement

The main route of the settlement

The original buildings of the settlement were organised along the trade route, the present Henryk Brodaty St., on its eastern side, parallel to the stone bed of the Oława. The buildings are characterised by a ridge layout with a uniform single storey height.

The main route of the settlement – frontage

The eastern frontage of the thoroughfare was once made up of compact, single-storey buildings of craftsmen's houses, with Mannerist features and a ridge layout, with a strong dominant feature in the form of the fancy cupola of the Upper Gate. Of the homogeneous frontage, 6 houses of unaltered volume have survived.

Market square in front of the Lower Gate

The interior of the market square in front of the Lower Gate was once formed by the façade of the Gothic church of St. Andrew, the Baroque figure group of St. John of Nepomuk, the gatehouse and the hospital. The gate with the hospital building, the sculptural composition and the cemetery have survived; the front and most of the nave of the church were demolished in the mid 19th century.

Oława and its tributaries

The location of the complex, as dictated by the Order's rule, was made in the river valley, using its many tributaries to feed the ponds. Some relics of the complex system of engineering water facilities have survived: vaulted canals supplying the monastery with running water, draining waste, pumps feeding fountains, ponds and culverts. This system, once coherent, is now partially buried and obstructed.

Monastery mill

The Cistercians located the mill outside the settlement after the irrigation works and the relocation of the Oława riverbed were completed. The mill was fed by an arranged millrace and a pond damming the water. The course of the canal has been preserved.

Bridges, crossings

A system of crossings of the Oława and its tributaries, culverts and canals has been preserved, but is not fully passable. The stone Holy Bridge, erected where the Great Dyke was interrupted, has survived in vestigial form.

Great Dyke

The Great Dyke allowed the Cistercians to establish an extensive breeding pond in the south, and the main access road to Henryków from the east now runs along its course.

Forest areas

The game lands stretching to the east of the abbey provided game, but also served a defensive function. The Cistercians created a causeway in the area, planting it with oak trees that are still preserved today, and rested the Old Pond, which no longer exists, against it.

Cistercian tracts

The tracts linking the abbey to the neighbouring monastic villages – Old Henryków, Wadochowice, Krzelków – as well as the church towers, are still prominent features in the landscape.

Ducal period (after 1810)

Landscape park area

The landscape park designed by Eduard Petzold, which has not been subjected to ongoing

maintenance, has only partially preserved the composed openings, cul-de-sacs and pathways.

West side of the main settlement tract

Residential buildings from the turn of the 20th century on the western side of the route have survived almost completely, as has the enclave of villa buildings on the southern section; the spring-fed bathing area has also survived.

On the basis of the analyses and field research, the characteristics of the deformation and degradation of the space of the historic landscape of Henryków were identified, indicating both specific areas and elements, as well as trends of threats. These included:

1. Excessive concentration of advertising media and uncontrolled advertising activities. Area:

- Entrance zones to the historic settlement area: southern entrance, in front of the wall and the two gates of the Abbot's Garden, once a representative space, now a car park, with an increased number of advertising media, with a blatant, visually incoherent, form; opposite, the facades of processing facilities the northern entrance, with an accumulation of large-format advertising in the shop fronts of service premises and shops, in the gables of the front facades; the entrance through the Upper Gate to the monastery, once representative, now a carrier of tourist information;
- Abbey grounds with inconsistent graphic form of historical information and form of information board media.

2. Dissonant building elements

2.1. Technically worn pavement, with inadequate, haphazard form, blurring the message of land use – differentiation into pedestrian, pedestrian/carriageway and carriageway zones. Areas:

- the main route of the settlement;
- the former representative Market Square in front of the Lower Gate, now paved with asphalt, functioning as a pocket of Henryk Brodaty St. and car park;

- Grand Courtyard;
- historic monastery gardens;
- the farm yard of the manor;
- landscaped park, with the original course of paths partially or completely obliterated.

2.2. The post-1945 transformation and demolition of so-called “pre-gardens”, with wrought-iron fences, on foundations, rendering their original idea irrelevant.

Area: along the western frontage of Henryk Brodaty St.

2.3. Contemporary form and material of windows, doors, gates, and contemporary building material of façade cladding, including contrasting façade colours.

Area: eastern and western frontage of Henryk Brodaty St.

2.4. Secondary building alterations, superstructures, partial extensions to historic buildings, mostly 20th century conversions.

3. Dissonant greenery elements

3.1. Disorderly, spontaneous greenery with random form and species diversity.

Area: along the frontage of the main tract; in front garden spaces.

3.2. Intrusive greenery rendering architectural forms invisible.

Area: fortified channel of the Oława River with successively growing greenery bursting the flank.

3.3. Spontaneous greenery, now historic, taking on a dominant role, also located too close to the walls, interfering with the foundation of historic buildings.

Area:

- Grand Courtyard with historic common maple trees, submitted for a natural monument status;
- craft zone with historic pedunculate elm trees;
- the former market square in front of the Lower Gate with its historic chestnut tree.

4. Obliteration of historic composition, view openings, spatial disinformation

Locations:

- the square in front of the Lower Gate, originally a representative urban interior of the town, now in the form of a widening of the main road and a parking bay (Fig. 3);
- the forecourt in front of the gates of Abbot's Garden, once representative, now dominated by a car park with a traffic stop, spontaneous greenery with wildly trodden paths, low-quality landscaping elements;
- The Friars' Garden, originally with a structured space, was transformed into an open recreational clearing in the 19th century;
- The Great Pond, the Old Pond and the Hålderteich Pond, which were once water reservoirs created by the Cistercians thanks to dikes, fed by branches of the Oława, are now drained and buried, in the form of a depression noticeable in the area.

5. Blurring the legibility of historic spatial dominants

- Column of the Holy Trinity in the Grand courtyard, together with two statues of saints, once the main dominants, ordering the interior of the courtyard along the axis, now planted with greenery, on degraded foundations, have largely lost their dominant character. The role of the dominant trees, due to their unusual dimensions, has now been taken over by historic elm trees, spontaneously located outside the compositional system (Fig. 4);
- The Upper Gate with its onion-shaped cupola, once a dominant feature of the eastern frontage of the route, until the 19th century towering over the single-storey buildings of the craftsmen's houses, dominated at the turn of the century by the neighbouring tenement houses, lost its original impact (Fig. 5);
- The South Gate, a spatial dominant, with the Hålderteich Pond, and the arcaded wall dividing it from the beginning. The 18th-century gatehouse, which formed the southern entrance to the abbey, has now lost this function – the gate passage and wall arcades have been

bricked up, the pond has become a dry basin after the feeder canal has been cut off, and the entrance road has been laid out spontaneously in a new location;

- the stone Holy Bridge, with the statues of St. John of Nepomuk and St. Lawrence, once a dominant feature, above the Great Pond spreading out from the south, marked the entrance to the monastery grounds, now in residual form, unnoticeable, the Great Pond drained in the 1st half of the 19th century, disappeared from the landscape.

6. Dissonant elements in the scale of the landscape and countryside interior, panorama of the settlement

- transformer station on the direct viewing exposure of the south wing of the monastery;
- metal sheet garages in the craft zone and in the manor yards;
- the 'Thousand Year School' building, competing in scale with the church tower in the skyline;
- the building of a perpendicular-walled commercial pavilion in a historic setting, on the viewing exposure of the church tower.

Within the boundaries of the Park, the 6 most valuable areas have been identified and given varying degrees of protection. The boundaries of the sectors have been drawn taking into account their cultural and natural features and the way they are developed. The order was dictated by the rank of the cultural values of the elements of the cultural landscape, and thus the saturation with objects entered in the register of monuments or in the communal records of monuments (Fig. 6).

A distinction was made: I. Area of strict conservation protection of the Cistercian abbey complex with the monastery, church, gardens, oldest farm courtyards. II. An area of strict protection for the buildings of the monastery settlement and the town, with the oldest residential buildings, with the most valuable urban and landscape interiors. III. Strict protection area of the Landscape

Park. IV. Conservation area of 19th and 20th century settlement pattern buildings. V. Conservation area for the 20th century development of the settlement pattern. VI. Landscape exposure protection area, with an area of farm ponds and the defunct Great Pond.

The conclusions of the above analyses allowed the formulation of the provisions of the conservation plan. The main objectives were identified as:

- protection of the material, natural and landscape cultural heritage of the cultural park area, i.e. the preservation of historic buildings and the historical spatial layout;
- revalorisation of public spaces, monastery gardens, landscape elements related to the water management carried out by the Cistercians;
- protecting the exposure of historic buildings and historic building complexes, historically shaped dominants, axes, routes and viewpoints, especially the exposure of the church tower;
- protection of historic building lines, dimensions and architectural forms;
- countering the expansion of retail and services, limiting the adverse impact of advertising that interferes with the display of historic buildings.

General provisions relating to the entire Park area and specific ones relating to designated areas and sectors of protection, in relation to the degree of rigour of their protection, were formulated.

They concern:

1. Elements that are easily removable and mobile, and whose removal relatively quickly provides an aesthetic improvement to the space with little cost or effort. Regulated were:

- the physical form, size, method of installation, aesthetic expression of advertising media on facades and independent elements such as café awnings, banners; the graphic

form of tourist information media, with a recommendation to standardise it for the entire complex;

- form and location of light installations;
- the form and location of facilities serving catering and retail activities, such as gardens, with a prohibition on their conflicting location on the view axes of the exposure of objects of cultural value;
- noise, with a ban on nuisance.

2. Landscaping elements, with a ban on contemporary forms that detract from the aesthetic quality of the historic space and a recommendation to use natural materials in keeping with the historic context. Regulated were:

- public space elements: seating, information boards, litter bins, lamp posts, fences;
- fore-gardens, with a recommendation to retain their historic form.

3. Regulation of greenery, with a prohibition on the introduction of disharmonising planting, species incompatible with the cultural context, with an indication of a maximum height of 1.5 m in the front gardens area and along the frontage of the main tract.

Strict stipulations for landscaping elements and planting are set out for the landscape park and especially the monastery gardens, with a recommendation to introduce traditional forms made of natural materials, including arbours in historically confirmed locations and plant species confirmed by historical research. The ban also applied to the removal of historic tree rows that had been preserved, even if only as relics, with a recommendation that they be restored, preceded by historical research and conservation revaluation documentation.

4. Building alterations that threaten the preservation of façade design, massing, proportions, roof geometry. Provisions prohibit the use of culturally alien forms: dormer windows, sloping windows, contrasting and dominating contemporary building forms and materials, over historic buildings. The records also prohibit

the replacement of historic window, door or gate woodwork, and where these elements are contemporary, recommend that they be restored to their historic form and use traditional material.

5. Discordant elements such as tin garages, sheds, outbuildings, with a prohibition on subjecting them to further modernisation and extension.

6. Parking spaces, with a prohibition on locating them in representative spaces.

7. Protection of the panorama and the historic silhouette of the settlement, with a ban on placing technical equipment in exposed places, on the course of scenic routes and axes, with a ban on locating wind power towers, mobile phone transmitters, high-voltage power lines or other height dominants in the entire area of the cultural park.

5. Conclusions

It has been recognised that not only contemporary, but sometimes also historical, overhangs have a degrading effect on the cultural environment. The diagnosed deformations and degradations of the cultural space can be subjected to caesuras. The transformations from the time of the Weimar princes – in places intentionally dominating the space previously shaped by the Cistercians, those after 1945, resulting, among other things, from the centralised economy of the state farms, and the contemporary ones since the end of the 20th century characterised by the commercialisation of the historic space. Types of spatial distortion can also be systematised by architectural or spatial-urban scale.

The classic discourse of restoring stylistic purism or comparing the importance and validity of protected historical periods is also present in Henryków. The Upper Gate building, which was a dominant feature of the frontage in Cistercian times in terms of height and meaning, has been dominated by a neighbouring turn-of-the-century building. However, it seems clear that in this case the overriding value is the Cistercian,

modern layout of the single-storey frontage, with the unambiguous architectural dominance of the Upper Gate building. The restoration of this dominant feature should be pursued, all the more so as the location of the adjoining building, which has dominated it since the 19th century and dates from the period of economic prosperity of the Weimar princes, was probably the result of an intentional decision to diminish the Cistercian spatial symbol, the new owners of Henryków after the secularisation of the Order. The question arises as to how feasible it is nowadays to re-establish a historical dominant in the process of revitalising the cultural landscape?

The example described also touches on the issue of the relativity of the original historical dominants, which, as a result of historical build-up or in the vicinity of contemporary developments, lose their spatial significance. As a result of changes in elevation relations, once unambiguous landmarks in physical, but also symbolic space, are disappearing from the consciousness of potential users. The issue of dominant relativity also applies to historic trees, now more than a century old, elements of greenery formed spontaneously, with no special compositional value. They are now taking on a dominant role in interiors originally strongly organised by building structures.

Some of the Conservation Plan's provisions for public space features are characterised by a certain generality and lack of detail. It would probably be advisable to supplement them with relevant annexes indicating a catalogue of design solutions with the developed form of small architectural elements or advertising carriers. As well as a catalogue of planting species that can be used in public spaces.

The cause of the problem of neglect of the historic cultural landscape, which results in degradation and distortion, can be reflected upon. On the one hand, it is the lack of top-down regulations objectifying aesthetic standards in the arrangement of public space. This results in the

free realisation by the owners of particular spatial elements useful to them, within the canon of "beauty" as subjectively conceived by them. On the other hand, it is the lack of public awareness of the value of the historic landscape, or more the need to take care of the common landscape, where common in effect means nobody's, and everyone can theoretically have a right to it. Who then owns the landscape? Who should manage it effectively? Undoubtedly, it should be an institution operating in the formula of a cultural park.

6. Summary

The provisions in the cultural park conservation plan are limited by the legislator to a spectrum of prohibitions and restrictions, while diagnostic studies of the spatial deformations of the cultural landscape of the Henryków Abbey complex have shown that their diversity and complexity require measures far beyond this scope. The activities should consist in long-term revaluation works concerning degraded areas, the establishment of an entity comprehensively managing the Park area according to the developed strategy, raising funds for renovation works, etc. Thus, the provisions in the conservation plan are only able to guarantee the realisation of a part of the stated objectives for which the establishment of the park in Henryków was envisaged.

In the provisions of the conservation plan, the authors aimed to reinforce the authenticity of the historic elements of the complex on an architectural scale as well as the urban interior. Protecting the exposure of the most valuable architectural and urban features is of the greatest value not only from the point of view of historic preservation, but also from the point of view of the economic interest of the site. Indeed, tourism of historical sites, which is the basis of the cultural park's prosperity, is based on the need to seek authenticity, to experience a historical atmosphere. Perhaps only a select audience in terms of their knowledge and awareness will perceive reconstruction or anastylosis, but the role of sites such as the Henryków

complex is to educate the wider public and leave no doubt as to the authenticity of the site.

Although the implementation of some of the provisions of the conservation plan requires

revegetation efforts over many years, it is advisable to carry out periodic studies to verify the effectiveness of this process.

Bibliography

- Act on the protection and care of monuments (Journal of Laws 2003 No. 162, item 1568), Article 3, item 14
- Bogdanowski J., *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Kraków 1976
- Corboz A., *Le territoire comme palimpseste*, "Diogenes", 1981, vol. 121, no. 2–3
- Dobosz P., *Ewoluuujące prawne formy ochrony zabytków*, in: *Prawo ochrony zabytków*, ed. K. Zeidler, Warszawa-Gdańsk 2014
- Cele i zagrożenia utworzenia Parku Kulturowego w Henrykowie*, in: *Cultural Park. Cistercian Abbey of Henryków. Conservation Plan*, ed. M. Górski, Warszawa-Wrocław-Henryków 2020
- European Landscape Convention, Florence, 20 October 2000, Journal of Laws of 2006, no. 14, item 98
- Kadłuczka A., *Ochrona dziedzictwa architektury i urbanistyki. Doktryny, teoria, praktyka*, Kraków 2018
- Klupsz L., *Krajobraz kulturowy jako kategoria zabytków i jego specyfika*, "Protection of Cultural Heritage", 2016, no. 2, doi: 10.24358/ODK_2016_02_04
- Krawczyk J., *Nazwać, żeby ocalić. Klasycy myśli konserwatorskiej wobec reliktyw przeszłości*, seria *Biblioteka myśli konserwatorskiej*, vol.1, Toruń 2020.
- Marcinek R., Myczkowski Z., Siwek A., *Ocena skuteczności ochrony krajobrazu w parkach kulturowych w Polsce*, „Wiadomości Konserwatorskie”, 2021, no. 66, doi:10.48234/WK66PARKS
- Raszeja E., Szczepańska M., Galecka-Drozda A., de Mezer E., Wilkaniec A., *Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego w zintegrowanym planowaniu rozwoju*, Poznań 2022
- Tomczak J., *Park kulturowy w systemie ochrony zabytków w Polsce*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury”, 2019, vol. 4 (36)